

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

EPICKÉ ŽÁNRY V KOSMOVĚ KRONICE

Vedoucí práce: PhDr. Věra Pospíšilová

Autor práce: Iveta Končelíková

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: třetí

2009

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách.

České Budějovice, 25. dubna 2009

.....
Iveta Končelíková

Děkuji PhDr. Věře Pospíšilové za odborné vedení, vstřícnost a mnoho cenných rad, které se zásadním způsobem promítly do výsledné podoby práce.

Anotace

Tato práce si dává za cíl zmapovat epické žánry v Kosmově kronice. Největší pozornost je věnována pověstím, které jsou obsažené v 1. knize kroniky. V souvislosti s pověstí o kněžně Libuši zmiňujeme i Matyldu Toskánskou a anekdotu, která o této panovnici kolovala. V Matyldě se zároveň snažíme rozpoznat předobraz kněžny Libuše. Dále se pokoušíme rozklíčovat možný původ jmen bájných knížat, správně historicky zařadit látku o lucké válce, odhalit původ přemyslovské pověsti a vysvětlit důležitost dívčí války jako posledního motivu přemyslovské pověsti.

Annotation

The goal of my work is to map epic genre in Kosmas chronicle. Main attention is paid to legends in the first part. Within a context of myth about princess Libuše, Matylda of Tuscania is also mentioned. In Matylda we try to recognise predecessor of Libuše. Furthermore we disclose possible origin of names of legendary Lords. We try to put Lucká válka in right historical context and searching background of the Girls war like the last theme of Přemyslovská legend.

Obsah

1. Úvod	8
2. Český stát v 10. až 11. století	8
3. Středověké dějepisectví	10
4. Kosmas	12
5. Kosmova kronika česká	16
5. 1 Jazyk Kosmovy kroniky	18
5. 2 První kniha Kosmovy kroniky	19
5. 3 Druhá kniha	20
5. 4 Třetí kniha	22
6. Pověsti v Kosmově kronice české: lidové nebo uměle vytvořené?	22
7. Pověst o soudci Krokovi	24
8. Pověst o třech Krokových dcerách- Kazi, Tetce, Libuši	25
9. Vznik a původ přemyslovské pověsti	27
9. 1 Symbolika orby	28
10. Matylda Toskánská a kněžna Libuše	28
11. Dívčí válka	31
12. Lucká válka	33
12. 1 Statečný Tyr	35
12. 2 Líčení bitvy	36
12. 3 Vliv germánské epiky na motivy lucké války	39
12. 4 „Svět bohů“ v lucké válce	40
13. Mytičtí panovníci	43
13. 1 Původ jmen bájných knížat	45
14. Závěr	50

15. Použitá literatura	52
16. Seznam příloh	54
I. Příloha č. 1	55
II. Příloha č. 2	55

1. Úvod

S kouzlem pověstí z Kosmovy kroniky se většina z nás setkala již v útlém věku v poetické podobě Jiráskových Starých pověstí českých. Bájně postavy jsme si ve většině případů zamilovali a pevně věřili v jejich lidové podání. My se však budeme snažit dokázat, že pověsti nevznikly v lidu, nepocházejí z pravěku (jak si leckdo myslí) a že v mnoha případech nemají ani ryze český základ. Jde o pověsti, které pocházejí z doby 10. až 11. století a často se vyvíjely odvozením z germánské epiky. Od samého počátku žily svým vlastním životem. Z úst epických přednášečů, pěvců středověku putovaly ke kronikářskému zpracování pražského děkana Kosmy. Postupem času zlidověly a staly se základem pro Rukopisy královédvorského a zelenohorského. Rukopisy se zase staly podkladem pro výtvarná díla Mikoláše Alše nebo pro symfonické básně Bedřicha Smetany.

2. Český stát v 10. až 11. století

Období 10. a 11. století je zlomovou dobou ve vývoji české země. Právě tehdy se v podstatě zrodil dnešní systém národního státu. Čechy, představující do té doby skromné území bez výrazného vlivu na okolní země, se staly vážným subjektem evropské politiky a zařadily se do skupiny politicky vyspělých států. Tento obrat nastal v důsledku vlády knížete Břetislava a díky duchovnímu úsilí a pastorační činnosti biskupa Vojtěcha. I přes veškeré politické úspěchy se však česká společnost projevovala silnou nestabilitou- společenské třídy se teprve vytvářely, stavy, které známe z pozdějšího středověku, ještě neexistovaly. Šlechta byla chápána jako skupina mocných. Zbylá vrstva (do které patřilo nejvíce lidí) – poddaní - se rozdělila do velkého množství skupin podle větší či menší závislosti na vrchnosti.

České země fungovaly na základě plně feudálního principu, který je pro středověk typický. V čele země stál panovník, který byl hlavním vlastníkem půdy, a tudíž správcem země. Vedle něho existovali další držitelé půdy. Většinou šlo o členy královny družiny. Za prokázané služby jim vladař věnoval do držení část svého území, čímž si je zároveň i zavázal. Zpočátku se držení tzv. léna vztahovalo pouze na dobu, kdy žil panovník a lenní pán, později si šlechta vymohla právo držení dědičného.

Čechy se však nevyvíjely pouze politicky a ekonomicky, ale i společensky. V 10. století žili lidé převážně v nížinách větších řek - na středním a dolním toku Labi, dolní Ohři a dolní Vltavě, v úvalech Moravy a v Podyjí. Krajina Čech, a potažmo celá Evropa, byla pokryta především listnatým (bukovým, dubovým) lesem, který byl jen místy přerušen většími či menšími planinami. Veškerý život byl soustředěn na tato malá území, která však byla postupem času nedostačující. Proto od 11. století začalo obyvatelstvo pronikat do odlehlejších, výše položených a méně úrodných částí krajiny a započalo ji přetvářet. Mýtilo lesy, obdělávalo nově získanou půdu, měnilo vzhled krajiny, zakládalo nové osady. Vesnice, jak si je představujeme dnes, neexistovaly. *„Osady byly malé, většinou v nich bydlelo ne více než pět rodin, velmi časté byly samoty s jednou či dvěma usedlostmi. Skládaly se z nepravidelných shluků malých chat, zapuštěných do země, jejichž jediným „přepychem“ bylo ohniště v rohu. Marně bychom hledali všechna hospodářská stavení, na něž jsme v naší vesnici zvyklí. Dobytek se pásal po celý den venku, nanejvýš na noc byl uzavírán do ohrad. Funkci sklepa a špýcharu plnily jámy v zemi.“*¹

Za vše, co panovník měl, vděčil bojovníkům a zejména zemědělcům. Přesto se o lidech, kteří svou prací živili udatné válečníky a politicky zdatné vladaře, dočítáme v Kosmově kronice jen nahodile. Jejich bytí se od počátku historie považuje za

¹ TŘEŠTÍK, Dušan: Kosmas, str. 20

samozřejmost. „*Psal (Kosmas) dějiny Čechů a Čechy pro něho byli jenom někteří z obyvatel české země. V celé jeho kronice vystupuje skutečný lid pouze jako pozadí, na kterém se odehrává tragédie, jejímiž hlavními herci jsou knížata, jejich „kmeti“ – velmožové, jejich bojovníci, klerici. Ti jsou českým národem.*“²

3. Středověké dějepisectví

Středověká dějepisná tvorba je v naprosté většině napsána latinsky. Vyznačuje se schematičností a silným antickým i římským vlivem. „... *středověké dějepisectví tkví svými kořeny v dějepisectví antickém ... na ně navazuje především svými formami ... stejně jako nepochopíme žádného antického historika, nezařadíme-li ho do jeho literárních souvislostí, do vývoje literárního druhu, stejně nepochopíme ani historika středověkého.*“³ K antice odkazuje i Kosmas, když v druhé předmluvě první knihy prosí děkana Gervasia nebo někoho jiného dovedného, aby převyprávěl staré pověsti potomkům a zvelebil tím památku svého jména: „*Neboť o této své práci uznávám, že stojí jenom za to, aby sis ji buď Ty, jemuž Bůh udělil moudrost, anebo jiní dovednější – jako to učinil Vergilius s vyvrácením Tróje a Statius s příběhy Aiakovce (tj. Achillea) – podobně vzali za látku, na níž by též ukázali potomkům své umění a zvelebili památku svého jména na věky.*“⁴ V římské literatuře nebyly historické anály a kroniky do literatury zahrnovány, jelikož pozbývaly literárního a ozdobného slohu. „*Nikoli záměr a obsah, nýbrž pouze forma činí spis historickým dílem.*“⁵ Tento názor přetrval do středověku. Pro díla tehdejších analistů a kronikářů byl typický synkretismus funkcí. Převládala funkce poučná, zábavná a funkce utilitární (tj. prospěšná, užitková). Pro funkci poučnou nebylo ale nejdůležitější informovat o sledu událostí, natož informovat

² TŘEŠTÍK, Dušan: Kosmas, str. 23

³ TŘEŠTÍK, Dušan: Kosmova kronika, str. 21

⁴ KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ, str. 12

⁵ TŘEŠTÍK, Dušan: Kosmas, str. 51

objektivně. „*Středověká dějepisná díla tak byla chápána jen jako soubor „zpráv“ o minulosti, zpráv sice nespolehlivých a často pokroucených, ale přesto objektivních.*“⁶

Historie byla brána jako zdroj poučení pro život a to nejvíce ve smyslu poučení morálního, kde lze podle filoložky Jany Nechutové najít funkci nábožensky vzdělavatelnou. Ta se prosazuje na první místo ve všech žánrech středověké literatury. Tendence chápat historii jako zdroj poučení opět nalzáme již v antice, kde měla poučovat i bavit zároveň, což požadoval zejména Horatius (65 př. Kr.- 8 př. Kr.). Šlo o poučení o politice, válce, míru, poučení o cestě k blaženému bytí.

Představu kroniky, tak jak ji chápeme dnes, by nejspíše nenaplnovalo ani jedno z historických děl své doby. Předkládané příběhy byly zpracovány do legend podobných novelám, povídkám, románům, reportážím. Velmi často obsahovaly prvky napětí a tajemna. Středověké anály i kroniky obecně vznikly z praktických potřeb klášterů. Anály jsou nejjednodušším typem historických spisů. Jde o stručné, mechanické zápisy o událostech, tak jak následují po jednotlivých letech. Byly psány nedlouho po událostech nebo podle starších pramenů či ústní tradice.

Kroniky se začaly sepisovat z přesvědčení, že svět stojí na konci světových dějin a bylo potřeba zaznamenat chronologii konečného stadia světa. Podle toho, jaké záznamy kroniky obsahují, se rozdělují do několika skupin: 1. tzv. **Světové kroniky (s)** se snaží zachytit dějiny celého lidstva. Jejich obsah je univerzální, nevymezuje se pouze k určité oblasti, kraji. Autoři těchto kronik často se čerpali z Bible (zejména ze Starého zákona) či z významných antických děl. Představitelem této skupiny je např. Regino z Prümü.

2. tzv. **Národní historiografie (n)** líčí vznik daného národu. Při těchto popisech se kronikáři nejednou uchýlili k bájným vyprávěním. Představu o tom, jak by tato

⁶ TŘEŠTÍK, Dušan: Kosmova kronika, str. 18

vyprávění měla vypadat, získali opět v antice. Patří sem např. dějiny polského kronikáře Galla a také Kosmova kronika.

3. **Historie institucionální** líčí vznik církví. Jsou psané při konkrétních biskupstvích- např. dějiny hamburského biskupství od Adama Brémského. Pro tato díla je typické prolínání dějin církve s dějinami zemí. Do této skupiny spadají i dějiny klášterů (u nás máme pouze jednu klášterní kroniku- kroniku Žďárského kláštera) a dějiny církevních řádů- např. dějiny dominikánského řádu.

4. Kosmas

O nejstarším českém kronikáři a děkanu pražské kapituly, Kosmovi, příliš mnoho nevíme. Zprávy o jeho životě čerpáme z kusých záznamů dochovaných v jeho kronice. Již stanovení data Kosmova narození je problém. Roku 1125 o sobě Kosmas hovoří jako o osmdesátníkovi. Dá se tudíž předpokládat, že se narodil okolo roku 1045. Na jiném místě Kroniky (II, 34) se však dočítáme, že v roce 1074 byl Kosmas ještě chlapec. *„Bylo to právě toho roku, kdy Kosmas ještě jako žák pražské školy si opakoval „žalmíky“ v svatovítském kostele, když prý k němu přišel muž, který prohlásil, že byl dlouho zajatcem v polském Krakově, byl odtamtud vysvobozen zjevením Radima, bratra svatého Vojtěcha, který mu uložil, aby navštívil jeho hrob v Praze ve svatovítském kostele. Vězeň tu oslovuje Kosmu „milý chlapče“, což také souhlasí s tím, že tehdy byl ještě žákem školy.“*⁷ Pokud připustíme, že se Kosmas opravdu narodil roku 1045, muselo by mu být v roce 1074 dvacet devět let. Poté zní však označení „chlapec“ poněkud nepatříčně. Zároveň by v té době nemohl být žákem pražské školy. Jde pouze o omyl? Vědci se přiklánějí k domněnce, že o sobě mluví jako o chlapci proto, že bral

⁷ TŘEŠTÍK, Dušan: Kosmas, str. 40

v úvahu dělení lidského věku na čtyři, šest (případně na sedm) věkových skupin. V tomto dělení se chlapectví počítá do 14 nebo do 28 let:

1. infantia (dětský věk) – do 7 let	4. iuventus (mladý) – do 50 let
2. pueritia (dětství) – do 14 let	5. senectus (starý) – do 70 let
3. adolescentia (mládí) – do 28 let	

Ani skutečnost, že byl ve svých dvaceti devíti letech stále ještě žákem, nebylo na svou dobu nic nezvyklého. O omyl tudíž nejspíš nejde a opravdu se můžeme domnívat, že se narodil roku 1045. Další otázkou, kterou museli historikové zodpovědět, byl Kosmův původ. Bylo nutné vyřešit spor, zda se narodil do rodiny duchovního s českým nebo polským původem. Tato nejasnost opět vznikla v závislosti na textu z Kroniky. Na začátku druhé knihy se podrobně líčí velkolepý návrat knížete Břetislava I. z tažení do Polska. Kosmas zde vypráví, že jedním ze zajatců, kteří byli do Polska přivlečeni, byl i „jeho předek“. Kosmova kronika se dochovala v patnácti rukopisech (nejvýznamnější z nich je Budyšínský rukopis z přelomu 12. a 13. století) a každý z opisů se od sebe více či méně liší. Inkriminované slovo „předek“ se objevuje pouze ve dvou z nich, a proto je silně pravděpodobné, že dané označení Kosmas nepoužil a do Kroniky bylo vloženo až později některým z opisovačů. Této domněnce nahrává i fakt, že se o Polácích autor vyjadřuje silně nesnášenlivě. Nazývá je „polskými hadrníky“. V lásce nemá ani Němce, a především ty, žijící v Čechách. Důkazem toho je zaznamenaná dobově vyprávěná báje o knížeti Spytihněvovi II., který první den po svém nástupu na trůn roku 1055 všechny Němce vyhnal ze země. „*On si hned prvního dne, kdy byl nastolen, velikou,*

podivuhodnou a po všechny věky pamětihodnou zjednal památku, neboť všechny Němce, co se jich nalezlo, ať byl člověk bohatý nebo chudý nebo poutník, kázal najednou do tří dnů vyhostiti ze země české.“⁸

Kosmas se celý život věnoval kněžské dráze- základní vzdělání, jak už bylo zmíněno, získal při pražském kostele. V Praze nejspíš zůstal až do svých devětadvaceti let. Po roce 1074 odešel do ciziny a studoval u mistra Franca v Lutychu, v dnešní Belgii. Po návratu do Čech, okolo roku 1090, se jako jáhen (tj. duchovní s nižším svěcením než kněžským, který je oprávněn křtít a kázat) stal kanovníkem pražské kapituly. O rok později doprovází Kosmu pražského a Ondřeje olomouckého za císařem do Mantovy, kde přijali investituru (tzn. byli jmenováni biskupy). Přestože Kosmas podobných cest vykonal jako doprovod více, nedá se usuzovat, že by zastával funkci „diplomata“. Vždy byl jedním z početné družiny, kterou si biskupové na cesty brali s sebou. 18. června 1099 se po vysvěcení na kněze stává děkanem kapituly pražské. Po roce 1094 se oženil. Svatby duchovních byly v té době obvyklé. Oženil se s Božetěchou, kterou známe z dvojverší, jímž zaznamenal do Kroniky její smrt k roku 1117: *„zemřela Božetěcha, jež bývala nedílnou družkou veškerých osudů mých, v den třetí a dvacátý v lednu.*“⁹ Její smrt je zapsána i v olomouckém nekrologiu. Kosmas měl se svou ženou syna Jindřicha. Jestli měli i další děti, není známo. Donedávna se vedly spory, zda se jedná o Jindřicha Zdíka (1126-1150), pozdějšího olomouckého biskupa. Ten byl významnou osobností nejen v Čechách, ale i v zahraničí. Jelikož nikde není přímá zmínka, že by měl být Jindřich Zdík Kosmovým synem, šlo pouze o historické odhady závislé na znalosti poměrů ve středověku. Až historik Zdeněk Fiala (1922-1975) definitivně dokázal, že Jindřich Zdík a Jindřich, Kosmův syn, nebyla tatáž osoba. Kosmas je autorem jedné z nejznámějších českých kronik, *Chronici Boemorum*

⁸ KOSMOVA KRONIKA, str. 96

⁹ KOSMOVA KRONIKA, str. 189

(Kroniky Čechů), též nazývané Kosmova kronika. Své celoživotní dílo začíná sepsávat ve stejném období, kdy vznikala díla letopisce Rusi *Nestora*, mnicha pečorského klášteřa v Kyjevě, který bývá někdy označován za autora nejstarší dochované ruské letopisné sbírky zvané *Pověst' vremennych let*, a kronikáře Poláků tzv. *Anonyma Galla*. Anonym Gall je autor první polské kroniky, zřejmě byl členem kanceláře Boleslava Křivoústého.

Dílo je koncipováno do tří knih, přičemž konec třetí knihy je někdy chápán jako začátek knihy čtvrté. První kniha Kroniky vznikla nejspíše ve velmi krátké době, asi v letech 1120-1122. Je věnována mělnickému proboštu Šebířovi- lat. Severus (tomu je věnováno i celé dílo). Její prolog je dedikován děkanovi kapituly pražské Gervaisovi, který tento úřad zastával před Kosmou. I zde existují odpůrci, kteří tvrdí, že v letech 1120-1122 kronika vzniknout nemohla. „...argumentovali tím, že časové určení ze závěru předmluvy mistru Gervasiovi se vlastně nevztahuje na složení první knihy, nýbrž knihy druhé, která společně s první knihou tvořila v letech 1119-1122 „českou kroniku“, svébytný celek. Dále se odvolávali na jedno místo v první knize (I, 35), kde je předesílána událost, k níž podle kronikářových slov došlo „za našich časů“. A jelikož ve třetí knize potom Kosmas tuto událost datuje rokem 1110 (III, 32) a smrt jejího hlavního aktéra (předáka Vacka) klade k roku 1113 (III, 39), měla první kniha vzniknout po roce 1110, nejpozději však v roce 1113. Jak ale naposledy dokázal D. Třeštík, staví tato argumentace na příliš komplikovaných předpokladech. Jisté je pouze tolik, že Kosmas opravdu chápal svou současnost jako to, co se událo po roce 1110, resp. 1100 (po smrti Břetislava II.).¹⁰ O rok později dopsal druhou knihu věnovanou opatovi břevnovského klášteřa Klimentovi. Třetí částí bezprostředně navazuje na druhou. Pracoval na ní nejdéle, až do své smrti. Kroniku dopsat nestihl. Za jeho poslední slova kdosi dopsal:

¹⁰ KOPAL, Petr: komentář ke Kosmově kronice české, str. 219-220

*“Vězte všichni v Kristu věřící, že skladatel této kroniky Kosmas, ctihodný děkan kostela pražského, zemřel dne 21. října téhož roku, v němž byl, jak známo, kníže Soběslav povýšen na stolec.”*¹¹ Kosmas přežil svou generaci. V době, kdy průměrný lidský věk dosahoval čtyřiceti let, se dožil osmdesáti. Zemřel 21. října 1125.

5. Kosmova kronika česká

Je překvapivé, že ač nebylo ve středověku zvykem uvádět u díla jméno autora, a tudíž většina děl zůstávala v anonymitě, Kosmu jako autora Kroniky známe. *„Mnohá ze středověkých literárních děl nemají vůbec autora. Jejich anonymita je pro současného člověka, který si jen stěží může představit knihu, která by neměla v záhlaví uvedeno autorovo jméno, těžko pochopitelná.”*¹² Existoval předpis, jež zakazoval zdůrazňovat autorství děl. Autor se nesměl honosit svým jménem, musel se vyznačovat skromností. Ve středověku nebyla literatura ve společnosti nijak ceněna. Literární tvorba byla téměř vždy určena malému okruhu vzdělců, např. mnichům či přátelům stýkajících se na dvoře panovníka, a proto autoři nebyli v širším povědomí společnosti. K oslavování básníků a literátů dochází až v době renesance.

Kosmovo dílo bezesporu splňuje formální rysy kroniky (tj. chronologicky, tedy podle pořadí, v jakém se děj v časové ose odehrál, popsat jednotlivé historické události). Inspiraci, jak toto dílo psát našel u východofranckého kronikáře Regina Prümského (asi 840-915). Ten svůj spis nazývá kronikou proto, že začal popisem světových dějin od narození Krista (první kniha nese název *Knihy o časech od Kristova narození*) a poté pouze opisoval karlovske říšské anály (- druhá kniha: *Knihy o činech králů franckých*). Jeho vlastní vpisky měly být pokračováním análů, byly však psány odlišným stylem - např. po vzoru antického spisovatele Justina zařazoval vzletné popisy. Kosmas se

¹¹ KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ, str. 207

¹² TŘEŠTÍK, Dušan: Kosmas, str. 37

nejvíce inspiroval pokračováními, kde sice Regino zachoval vnější formu analů, napsány však byly literárně-historickým stylem. Přesto je mezi Kosmovou a Reginovou kronikou zásadní rozdíl. Zatímco Regino své vyprávění započal typickou chronologií světových dějin, a tudíž lze o jeho díle opravdu mluvit jako o kronice, Kosmas tuto chronologii zcela opomenul a zajímá ho pouze vznik Čechů. Tím odhalil hlavní záměr svého díla- být dějinami českého národa od bájných počátků příchodu prvních Čechů, vzniku českého státu a jeho dějiny až po současnost (květen 1125). Dušan Třeštík zde poukazuje na určitou nelogičnost: *“... kronika jakožto „pořádek časů“ mohla být jediné světovou kronikou, a nikoli dějinami jednoho národa.“*¹³ Český národ Kosmas zařadil do univerzálního vývoje křesťanského světa. Aby čtenáři ozřejmil neznámé počátky národních dějin, nabízí mu přemyslovskou pověst, tzv. první „státní teorii“. *„Pro tento stát je typická ztráta individuální svobody a v podstatě neomezená moc panovníka. Mytická knížata bez genealogické souvislosti spojují Přemyslovce s Přemyslem Oráčem. Kosmas uznává svrchovanost říše, ale říšský panovník smí pouze vyžadovat povinný tribut, cokoliv navíc je bezprávi. Vystupuje proti cizím kněžím zastávajícím v Čechách vysoké úřady.“*¹⁴

Kompozice Kroniky je důsledně analytická. Veškeré příběhy jsou řazeny k letům, kdy se staly, aby všichni věděli, *„kterého roku se co stalo nebo za kterých indikcí“*.¹⁵ Pokud se stalo, že k některým letům neměl Kosmas informace, nechal místo volné- to se stalo např. u let 895 až 928. Kosmova kronika je spisem silně tendenčním. Autor se zajímá hlavně o církev, pražský kostel, mění historická fakta s ohledem na ideologický dopad svého díla. Relativně málo informací poskytuje o své současnosti. V díle vystupuje velké množství panovníků, pouze však u několika z nich najdeme podrobnou charakteristiku. Kosmas otevřeně hodnotí panování „starších“ vladařů,

¹³ TŘEŠTÍK, Dušan: Kosmas, str. 55

¹⁴ <http://www.mravenec.cz/henry/File-hist/Kosmas2.RTF>

¹⁵ TŘEŠTÍK, Dušan: Kosmova kronika, str. 67

hodnocení panovníků jeho současnosti se ale vyhýbá. Z panovníků naprosto odsuzuje knížete Boleslava, vraha knížete Václava: „*Bylt' tento kníže Boleslav- smí-li se knížetem nazývati ten člověk bezbožný a násilný, krutější než Herodes, surovější než Nero, převyšující Decia nelidskostí zločinů, Diocleciana krvelačností, čímž si získal příjmení „Boleslav Ukrutný“ - tak urputný, že se v ničem neřídil rozvahou ani rozumem, nýbrž všechno činil podle své libovůle a nálady.*“¹⁶ Ostatní knížata pro jejich hodnost plně respektuje. Kosmas očividně potlačuje zmínky o slovanské liturgii a Velké Moravě.

5. 1 Jazyk Kosmovy kroniky

Dílo je napsáno dobrou středověkou latinou. Odráží celkem vysokou úroveň nadání i dobré vzdělání svého autora. Jana Nechutová se domnívá, že kvalitu kroniky je třeba přičíst Kosmově studiu v západní Evropě, zároveň však i snaze navázat na domácí kulturní tradici.

Pro výstavbu kroniky použil Kosmas prozaický rým, rytmizoval závěry vět i větých úseků- použil tzv. leoninský verš, jehož rým spojuje první úsek verše končící cézурou s koncem verše. Text je přeplněn hexametry, nalezneme zde i několik pentametrů. Časté je i využití bohémik, které autor skloňuje latinsky podle potřeby textu. Díky tomu působí jako zvláštnost používání českých nominativů v plurálu- např. Lutomerici (= Litoměřici, knížectví kolem hradu Lutomerice, Litoměřice) nebo použití i jiných pádů (např. akuzativu Lutomerice). Další zajímavostí jsou parafráze českých úsloví. Při překladu z latiny do češtiny takto najdeme velké množství lidových rčení. Jedno z nejznámějších nalezneme, když je Libuše haněna pro svůj spravedlivý soud: „*Vždyť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum.*“¹⁷

¹⁶ KOSMOVA KONIKA, str. 41

¹⁷ KOSMOVA KRONIKA, str. 20

5. 2 První kniha Kosmovy kroniky

V první knize nalézáme největší množství nepřesností. Vesměs jde o bájná vyprávění vysvětlující původ Čechů, jejich příchod na naše území, popis prvních panovníků. Kosmas však nezapomíná ani na popis mravů a zvyků své doby.

Pro vysvětlení původu Čechů čerpal Kosmas látku z Bible. Zlomový okamžik představuje potopa světa a zmatení jazyků při stavbě babylonské věže (Gn 8-11). Před potopou se zachránili pouze Noe, jeho manželka a jejich synové Jefet, Chám a Šém s družkami. *„Po vylití potopy a po změtení lidí, kteří se zlým úmyslem stavěli věž, pokolení lidské, skládající se tehdy asi z dvaasedmdesáti mužů, bylo za takovou nedovolenou a nerozvážnou opovážlivost rozptýleno božskou mstou v tolik různých jazykových rodů, kolik bylo hlav mužských.“*¹⁸ *„Podle Bible byli potomci Noeho po zmatení jazyků rozděleni do tří skupin, představujících celé lidstvo. Po Jefetovi zůstalo 14, po Chámovi 32 a po Šémovi 26 pronárodů, tj. celkem 72 různých čeledí a jazyků, jak to ve svém vyprávění uvádí Kosmas.“*¹⁹ Následuje nejstarší líčení Čech podle jakýchsi starých pověstí, „podle báječného podání starců“. *„A tak jsem počal své vypravování od prvních obyvatelů země české a jen něco málo, co jsem poznal z báječného (tzn. bájněho) podání starců...“*²⁰ Co se pod pojmem bájní starci skrývá, není přesně definováno. Jan Filip předkládá ve své publikaci *Keltská civilizace a její dědictví* tezi, že zvyk, kdy při pitkách a hostinách přednášeli pěvci chválu na přítomné a zejména pak oslavovali hrdinské činy panovníků, ve společnosti hluboce zakořenil a přetrval až do středověku. Dá se tudíž uvažovat, že se za označením bájní starci skrývají zmínění dvorní pěvci. *„Potulní pěvci vytvořili zejména v 8. až 11. století silnou epickou kulturu, prakticky na celém evropském kontinentu. Oni to byli, kteří vytvářeli zásobárnu*

¹⁸ KOSMOVA KRONIKA, str. 15

¹⁹ SADÍLEK, Josef: Kosmovy staré pověsti, str. 17

²⁰ KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ, str. 16

látek a motivů pro kronikářství středověku, pro tvorbu literárních eposů, a leckdy i pro tvorbu církevních legend. ²¹ I v cizině byla přítomnost těchto osob na královském dvoře obvyklá. Dočítáme se o nich např. v díle islandského básníka a učenice Snorri Sturlusona (1178/9-1241), který v předmluvě k Heimskringle podal výklad skaldického básnictví a severské mytologie, kde uvádí, že u norského krále Haralda pobývali skaldi, jejichž básně lidé dosud umějí, stejně jako básně o všech následujících norských kráľích.

Přestože pro své vyprávění používal starší ústní tradice, tuto tradici zpracovával s velkou volností a vynaložením jisté míry své učenosti. Její původní podobu tudíž nemůžeme rekonstruovat. Objevují se zde nejznámější pověsti- příchod praotce Čecha, tzv. zlatý věk, soudce Krok a jeho tři dcery Kazi, Teta a Libuše, Libušina pověst o založení Prahy a následná sláva Prahy, dívčí válka, Lucká válka. Vlastní historie začíná až od 14. kapitoly. V té se dočítáme o pokřtění knížete Bořivoje roku 894 a následují další významné události z doby prvních křesťanských knížat. První kniha končí roku 1038 smrtí knížete Jaromíra.

5. 3 Druhá kniha

V druhé knize Kosmas již tolik nefabuluje, ale postupuje „vědeckou“ metodou. Vychází z konkrétních vyprávění očitých svědků. Díky tomu se zvyšuje věrohodnost kroniky. Po smrti knížete Jaromíra usedá na trůn Břetislav I. Následuje popis jeho tažení do Polska, které Kosmas bez okolků schvaluje. Podrobně líčí vyzdvižení, i když se dá v určitém smyslu hovořit o krádeži, ostatků sv. Vojtěcha z baziliky svaté Boží rodičky Marie ve Hnězdně, a jejich převezení do Prahy. Zde je kronika z historického hlediska nenahraditelná. Je zde zaznamenána podoba Břetislavových "hnězdenských dekret"

²¹ KARBUSICKÝ, Vladimír: Nejstarší pověsti české, str. 100

z roku 1039. Jde o právo, které bylo vyhlášeno nad hrobem sv. Vojtěcha a spočívalo v uznání zásad propagovaných sv. Vojtěchem, jako bylo např. zákaz pohřbívání na polích a v lesích, pití alkoholu nebo svěcení svátků a monogamní manželství. „*Tu kníže pozdvihnuv ruku nad svatým hrobem, takto počal mluvit ke shromáždění lidu: „Tedy toto ať jest hlavní mé a první přikázání, aby vaše manželství, jež jste doposud měli jako s lehkými ženami a nepořádná po způsobu hloupých hovad, od této chvíle byla podle církevních ustanovení zákonná, soukromá a nerozlučná, a to tak, aby muž žil maje dosti na jedné ženě a žena majíc dosti na jednom muži. ... Rovněž i stran těch, kdo jsou nařčeni z vraždy: arcikněz ať oznámí jejich jména správci svého hradu a správce ať je povolá na soud, a budou-li se vzpírat, uvrhne je do vězení, až buď učiní pokání, anebo, budou-li zapírat, buďtež zkoušeni žhavým železem nebo očistnou vodou, zdali je na nich vina. ... Ten, kdo by krčmu, jež jest kořenem všeho zlého, odkud pocházejí krádeže, vraždy, smilství a ostatní nepravosti, zřídil, i ten, kdo by zřízenou koupil —“, biskup Šebíř dodal: „budiž klet!“ ... „Zakazujeme, aby se vůbec nekonaly v neděli trhy, které v našich krajích lidé proto tak hojně navštěvují, aby v ostatní dni měli kdy na své práce. ... Rovněž i ti smělci, kteří pochovávají své mrtvé v polích nebo lesích, ať zaplatí arcijáhnu vola a tři sta peněz do důchodu knížecího; mrtvého ať však pochovají znova na hřbitově věřících.“²² Svatého Vojtěcha se snaží zařadit po bok českého patrona, svatého Václava. Jejich jména se snaží přeložit do latiny- Václav = Maior gloria a Vojtěch = Exercitus consolatio. Kosmas dále popisuje šedesát let zápasů českých knížat s Němci. Seznamuje nás s hroznými středověkými tresty- useknutí paží, vypíchnutí očí... Líčení oživují záznamy přírodních úkazů. Tato část kroniky končí nástupem Břetislava II. roku 1092.*

²² KOSMOVA KRONIKA, str. 81-83

5. 4 Třetí kniha

Ve třetí knize popisuje Kosmas události, kterých byl sám svědkem, vychází z vlastní zkušenosti. Jako příklad můžeme uvést zázrak se závojem sv. Ludmily, který odolal ohni. Své pocity popisuje takto: „*Tímto zřejmým zázrakem byli jsme biskup i my všichni tak překvapeni, že jsme ronili radostí slzy a vzdávali díky Kristu.*“²³ Kniha začíná konečným zúčtováním Břetislava II. s pohanstvím v Čechách. Dále je zde popsáno násilné křtění židů, občanská válka mezi Přemyslovci a Vršovci, která končí za knížete Svatopluka vyhubením rodu Vršovců a odvetnou vraždou knížete. I zde autor popisuje různé přírodní jevy. Události jsou zaznamenány do května 1125, do doby, kdy se vladaření ujal Soběslav I.

6. Pověsti v Kosmově kronice české: lidové nebo uměle vytvořené?

Výkladu pověstí z počátku našich dějin se převážně věnuje historiografie, v menší míře literární věda. Při rozboru se využívá mnoha metod, přesto jsou občas vědci bezradní, jelikož nejsou schopni určit míru pramenné hodnoty těchto děl. Pověsti jakožto historických pramenů se však nelze odříkat. Jak připomíná Vladimír Karbusický (1925-2002) „*historie patří k cenným svědectvím duchovní kultury v dobách, kdy nebývá pramenů nazbyt.*“²⁴ Nakolik je historický pramen důvěryhodný, se ověří několika způsoby: vědci se pokusí určit míru jeho lidovosti či umělosti, žánrovou podstatu a historickou možnost doby jeho vzniku. Dále se ozřejmí, v jakých oblastech ústních a literárních tradic středověku lze hledat analogie, za jakých blízkých podmínek obdobné látky a motivy vznikaly. Hodnocení Kosmových pověstí se názor od názoru různí. Do skupiny odborníků, která kvalitu pověstí zpochybňuje, patří např. Rudolf

²³ KOSMOVA KRONIKA, str. 153

²⁴ KARBUSICKÝ, Vladimír: Báje, mýty, dějiny, str. 13

Turek, který je označuje za bezcenné. Poukazuje na prvních třináct kapitol kroniky, které jsou čistou fikcí a z kterých velmi nápadně prosakují antická schémata. Příkladem umělosti těchto pověstí je povolání Přemysla a Cincinnata od pluhu (Cincinnatus byl roku 460 př. Kr. zvolen v Římě konzulem). „Lidová“ pověst o Oldřichovi a Boženě vznikla pod vlivem soudobé dvorské povídky o normanském králi Robertovi. Oldřich uviděl Boženu prát u potoka prádlo. Božena se mu zalíbila, a proto si ji vzal za manželku. Zanedlouho mu povila syna Břetislava, udatného bojovníka, přezdíváného „český Achilleus“. Také král Robert uviděl u potoka ženu peroucí prádlo. Pojal ji za manželku a měli spolu syna Viléma Dobyvatele. Umělosti kroniky také nahrává, že Kosmas se prostým lidem nezabýval, vyjadřuje vůči němu odpor. Zařazení pověstí do díla je odrazem vyspělé světské kultury středověku. Tento postup mohl Kosmas pochytit v Lutychu, kde se úzce seznámil s jinými literaturami, které u něj vyvolaly větší historický zájem. Proti Turkovi a dalším kritikům stojí zejména široká badatelská veřejnost, která oponuje vžitou lidovostí Kosmových pověstí. Josef Hrabák v předmluvě k Dějinám české literatury obhajuje podstatu lidovou: *„O tom, že pověsti o Čechovi, o zlatém věku, o Krokovi a jeho dcerách, o Libuši a Přemyslovi, o dívčí a lucké válce, zaznamenané u Kosmy, a rovněž pověst o Šárce z Dalimilovy kroniky a pověst o Horymírovi, známá z Hájka, jsou lidového původu, svědčí mimo jiné fakt, že celek těchto pověstí tvoří souvislé pásmo, že nejde o pověsti izolované. Tyto pověsti jako celek obrážejí společenský vývoj od dob rozkladu matriarchátu až k počátkům státní organizace a tím odpovídají zákonům společenského vývoje, jak jej známe dnes, ale jak jej nemohli znát tehdejší kronikáři. Proto si také tyto pověsti nemohli vymyslet, ale museli je poznat z lidového podání, v němž zřejmě zůstávaly živé po celá staletí.“*²⁵

²⁵ DĚJINY ČESKÉ LITERATURY I, str. 31

Problém lidovosti či umělosti Kosmovy kroniky není zanedbatelný. Z našeho pohledu je však důležitější soustředit se na pověsti samotné, bez ohledu na jejich původ. V tu chvíli nám Kronika Čechů nabídne „základní, nejstarší spolehlivě datované a nejucelenější vyličení pověstí.“²⁶ Ostatní kronikáři tyto pověsti a autorovo „romantické“ chápání vzniku českého národa už pouze rozvíjejí. Kosmův pohled po devět století vytvářel národní historické vědomí o vzniku českého národa, a proto je vznik těchto pověstí irelevantní.

7. Pověst o soudci Krokovi

O soudci Krokovi se dočítáme ve třetí kapitole první knihy. Tomuto vyprávění předchází pověst o příchodu praotce Čecha na naše území, do „země zaslíbené“. Tuto dobu, kdy všechno patřilo všem a „nikdo neznal slovo „mé““²⁷, označil za tzv. zlatý věk. Postupně se však obecné vlastnictví proměňovalo na soukromé: „bezpečné chudobě, kdysi příjemné, vyhýbali se jako zablácenému kolu a prchali před ní, poněvadž ve všech plála touha po jmění, prudší než ohně v Etně.“²⁸ Při sporech o majetek bylo potřeba soudce. Této funkce se ujal Krok, „muž za svého věku naprosto dokonalý, bohatý statky pozemskými a v svých úsudcích rozvážný a důmyslný. K němu se sbíhali, jako včely k úlům, lidé nejen z vlastního jeho rodu, nýbrž i z celé země všichni, aby je rozsuzoval.“²⁹ Za předlohu pro popis soudce Kroka sloužila především postava biblického krále Šalamouna, který se brzy po své korunovaci proslavil svými moudrými rozhodnutími, a lidé za ním přicházeli pro spravedlivé rady, tak jako v Kosmově kronice za Krokem. Pro postavu soudce čerpal Kosmas dále inspiraci ve Starém zákoně, v knize Soudců- podle Bible měl tehdy každý rod své vlastní zákony. Pouze v případě

²⁶ KARBUSICKÝ, Vladimír: Báje, mýty, dějiny, str. 53

²⁷ KOSMOVA KRONIKA, str. 23

²⁸ TAMTÉŽ, str. 22-23

²⁹ TAMTÉŽ, str. 23

nouze se objevili tzv. „soudci“, tj. lidé, kteří se stali vůdci jednoho či více kmenů a vedli rody do boje proti nepříteli. V soudci Krokovi a jeho době vidí Kosmas ideální svět. Snaží se zde o jemnou kritiku své doby, kdy je podle něj čestných lidí čím dál tím méně, a proto by nebylo zlé navrátit se k původním kořenům.

8. Pověst o třech Krovových dcerách- Kazi, Tetce, Libuši

Kazi, Tetka a Libuše symbolizují tehdejší významné, společensky uznávané postavení. Kazi je ztělesněním bylinkářství a lékařství, Tetka ztělesňuje modloslužebnictví a Libuše proslula jako soudkyně a věštkyně. V přeneseném významu Kazi symbolizuje záležitosti podsvětní, Tetka nebeské a Libuše pozemské. Povšimněme si magického motivu trojhlavé modly, který je shodný se známým antickým motivem bohyně Hekaté. Tato bohyně podle pověsti prokázala Diovi věrnost a on jí obdaroval nebyvalou mocí- Hekaté spravovala záležitosti nebeské, zemské i podsvětní. Tento námět zároveň koresponduje s aktuálními teologickými teoriemi Kosmovy současnosti. Motiv trojhlavé modly lze pohledem člověka žijícího v 10. století chápat i jako ukázkou trojího pohanského hříchu - magie, modlářství a věštění.

Nejstarší dceru Kazi přirovnává Kosmas k největší kouzelnici řeckých mýtů Medey z Kolchidy a zároveň ji srovnává s řeckým bohem Asklépiem, který se u kentaura Cheiróna naučil lékařskému umění. Tetku charakterizuje jako jemnou ženu žijící bez muže. Nejvíce pozornosti věnuje nejmladší Libuši, bájně vědmě. Třetí a nejmladší sourozenec je již od pradávna vždy předurčen k největšímu štěstí. Bývá nejchytřejší, nejstatečnější, a proto nás nepřekvapí, že ani Kosmas se této typické charakteristiky nezřekl (na tyto klady však ihned v příští kapitole zapomene a Libuši popisuje jako ženu necudně se rozvalující na poduškách). *„Byla mezi ženami přímo jedinečnou ženou, v úvaze prozřetelná, v řeči rázná, tělem cudná, v mravech ušlechtilá,*

nikomu nežadala v rozhodování při lidu, ke každému byla vlídná, ba spíše líbezná, ženského pohlaví ozdoba a sláva, dávajíc rozkazy prozřetelné, jako by byla mužem. Ale poněvadž nikdo není úplně blažen, žena tak znamenitá i chvály hodná – ach, nešťastného osudu lidského! – byla prorokyně. A poněvadž lidu pravdivě předpovídala mnoho budoucích věcí, celý ten kmen sešel se po smrti jejího otce k obecné radě a ustanovil ji sobě za soudce.“ Povolání Libuše na soudcovský stolec se stal základem pro přemyslovskou pověst. První ucelenou epickou látku Kosmas prokazatelně převzal z již existujícího díla, a to Kristiánovy legendy.

Nedlouho poté, kdy se Libuše ujala svých soudcovských povinností, se dostali do sporu dva sousedé. Příčinou sváru byla polní mez. Zde se nechal Kosmas inspirovat svou současností (tehdy byly podobné rozepře velmi časté). Přestože se určování hranic provádělo s veškerou důsledností a přesností, Kosmas „dovolil“ Libuši soud rozhodnout povrchně a neobratně. Vlivem tohoto rozhodnutí se na ní jeden z mužů utrl: *„Tot' křivda mužům nesnesitelná! Žena děravá se obírá mužskými soudy v lstivé mysli! Víme zajisté, že žena, ať stojí či na stolci sedí, málo má rozumu; oč ho má ještě méně, když na poduškách leží? Tehdy opravdu se hodí spíše k tomu, aby se poznala s mužem, nežli aby bojovníkům vynášela nálezy. Vždyť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum. Lépe by bylo mužům umřít než to trpět. Nás jediné opustila příroda k hanbě všem národům a kmenům, že nemáme správce ani mužskou vládu a že na nás doléhají ženská práva.“*³⁰ Po této promluvě Libuše slibuje, že se podvolí přání lidu a najde si manžela. Vyvolí si Přemysla, budoucího zakladatele přemyslovské dynastie.

³⁰ KOSMOVA KRONIKA, str. 25-26

9. Vznik a původ přemyslovské pověsti

Kníže Bořivoj je prvním historicky doloženým českým panovníkem. Podle pověsti byl synem Přemysla oráče. Základ pověsti přejal Kosmas od Kristiána (992-994). Zatímco v Kristiánově legendě se o této pověsti dočítáme zkratkovitě v pěti větách, ve spojení s údajným založením Pražského hradu, Kosmas látku rozepsal na pět kapitol. Už v základu se obě pověsti rozcházejí. U Kristiána Slovary za Přemyslem posílá hadačka (posílá je neznámo kam), Kosmas Přemysla zasazuje do Stadic, kam Slovary přivedl Libušin kůň. Petr Šimík ve své publikaci *Pocházel kníže Bořivoj, zakladatel Pražského hradu, z Moravy?* přichází s teorií, že Bořivoj je skutečně potomkem krále-oráče. Tím však není Přemysl, ale křesťanský vévoda Rostislav, který vládl na Velké Moravě. Rostislavův prvorozený syn dostal jméno Bořivoj a po vzoru otce přijal křesťanství. Po pádu Velké Moravy roku 906 se v kronikách postava Bořivoje i Rostislava vytrácí. O knížeti Bořivojovi se po dlouhé době zmiňuje až Kristián. Před strachem z církevních trestů se však obával zaznamenat pravé jméno Bořivojova otce, a proto si vymýšlí mytickou postavu Přemysla oráče. „*Kristiánův zárodek přemyslovské pověsti převzal na počátku 12. století Kosmas (1120) a náležitě jej rozvinul. Mezi oráče Přemysla a jeho potomka Bořivoje vložil sedm nikdy neexistujících mýtických knížat, přičemž Bořivoje měl zplodit poslední, sedmý Hostivít.*“³¹ To, že Kosmas označil Přemysla za pohana, mělo svůj velký význam pro autorovu současnost. Vysvětlení, proč takto učinil, nalézáme v Přemyslově monologu k Libušině družině: „*Nyní však ať se smím zase i já vás zeptati, zda je chvalitebnější z chudoby se povznést k hodnosti či z hodnosti upadnouti v chudobu? Odpovíte mi ovšem, že je lépe povznést se k slávě než upadnouti v nouzi. Ale jsou mnozí ze vznešeného rodu vzešlí, potom však v potupnou nouzi a v neštěstí upadlí, kteří hlásajíce*

³¹ http://www.moraviamagna.cz/uvahy/u_vznikp.htm#p23

*jiným, jak jejich předkové byli slavní a mocní, nevědí, že tím sami sebe ještě více tupí a hanobí, poněvadž sami pozbyli svou nedbalostí toho, čeho oni nabyli svou příčinlivostí.*³² Kosmas touto řečí nabádá, aby lid na slavné moravské období zapomněl a o své minulosti nepřemýšlel.

9. 1 Symbolika orby

Dalo by se očekávat, že se zakladatel prvního českého panovnického rodu bude zabývat nějakou vznosnou činností. Proto mnohé z nás jistě překvapí, že kronikáři označili Přemysla „pouze“ za oráče a vzdělavatele polí. Nenechme se však mýlit. Ve středověku bylo vyobrazení orby v uměleckých dílech velmi úzce spjato s křesťanskou motivikou. Proto byla úloha oráče v epickém ztvárnění vysoce hodnocena. Autoři tím většinou chtěli poukázat na vysoký původ dané osoby. Orba představovala sklizeň úrody víry do stodoly Pána Ježíše Krista. Oněmi „vzdělávanými poli“ jsou pak nepochybně myšlena „Boží pole“. Býcí souspřeží má taktéž svůj křesťanský význam. Představuje těžkou práci, kterou musí věrozvěstové vykonat při šíření křesťanství.

10. Matylda Toskánská a kněžna Libuše

Matylda Toskánská žila v letech 1046-1115, tedy v téměř stejné době jako Kosmas. Po smrti svého otce nastoupila na trůn a stala se důležitou osobou v největším konfliktu evropské diplomacie 11. století, ve sporu papeže Řehoře VII. a císaře Jindřicha IV. o investituru. Vlivem této pře se Matylda stala předmětem zájmu širší veřejnosti, což mělo za následek vznik mnoha mysteriózních představ a lidových povídalek týkajících se její osoby. Největší množství mýtů se týkalo moci jejího panenství. *„Z moderního srovnávacího bádání víme, že panenství byla přikládána*

³² KOSMOVA KRONIKA, str. 30

*zvláštní síla skoro u všech národů (dokonce i v některých principech léčitelství), a máme pro to také dostatek historických důkazů: ve středověké epice se to hemží postavami neporazitelných panenských bojovnic- příběh valkýry Brunhildy, kterou přemohl vzetím panenství teprve statečný Siegfried ... A což známá Jeanne d'Arc, která mocí své virginozity způsobila ještě v době našich husitů ve Francii pravou davovou psychózu, napomáhající vítězství? Však také Johanka si toho byla vědoma a nošením mužského oděvu údajně tlumila žádostivost vojáků, aby si ochránila své panenství, jehož moci i sama věřila.*³³ Mytičnosti virginity využil i Kosmas ve snaze utvrdit čtenáře v Libušině výjimečnosti. Tak jako na Libuši, byl i na Matyldu kladen nátlak, aby si našla manžela: *„Když tedy řečená dívka v mnohých bojích vždy vítězná, žijíc po smrti otcově svobodná, samostatně spravovala velmi rozsáhlé panství lombardské, knížata země, hrabata i biskupové uznali za dobré přemluvit ji, aby si vzala muže proto, aby královská vznešenost nezašla, nemajíc dědice, i s potomstvem.*³⁴ Matylda se stejně jako Libuše podvolila. Svým „nešťastným“ výběrem se však stává postavou ve středověké anekdotě. Za manžela si vybrala švábského vévodu Velfa. Podle tradic za ním poslala poselstvo a nabídla mu sebe i své království. Velf nabídku přijal a na Matyldině panství se slavila svatba. Mezi Matyldiným Velfem a Libušiným Přemyslem je však výrazný rozdíl. Zatímco Přemysla popisuje Kosmas jako muže, který si po právu zasluhuje nazývat mužem, o Velfovi hovoří jako o muži, který není schopen přemoci Matyldinu neposkvrněnost. Nepodařilo se mu to ani o svatební noci, ani o nocích dalších. Svou neschopnost sváděl na kouzlo, které je skryto v Matyldině loži. Matylda se uchýlila k zoufalému činu: *„Když to první a druhé noci vévoda vyčítal paní, třetí noci ona samotná jeho samotného zavedla do ložnice, postavila stolice uprostřed, na ně položila stolní desku a ukázala se mu celá nahá, jako by vyšla z života matčina. „Hle“, pravila,*

³³ KARBUSICKÝ, Vladimír: Nejstarší pověsti české, str. 33

³⁴ KOSMOVA KRONIKA, str. 113

*„cokoli jest ukryto, vsecko je ti odkryto a není místa, kde by se jaké kouzlo ukryvalo.“
Ale on s ušima schlíplýma stál jak nějaký mrzutý oslík anebo jako řezník, který, brouse si dlouhý nůž, stojí v krámě nad tučnou krávou z kůže staženou, chtě z ní vyvrhnouti droby. Dlouho seděla žena na desce jako husa, když si dělá hnízdo a vrtí zadkem sem a tam nadarmo, konečně však rozzlobena vstala žena nahá, levou rukou chytila toho polomuže za hlavu, naplila si na pravou dlaň, dala mu veliký políček a vystrčila ho ze dveří, řkouc: „Táhni mi, obludo, odsud a nehanob království mého. Stojíš za míň než mol, než na břeh vržená řasa! Spatřím-li zítra tě zas, pak bídnu zahyneš smrtí.“³⁵*

Z těchto výrazných shodných rysů- po otcově smrti se staly jako svobodné dívky nástupnicemi v jejich úřadech, kde suverénně vládnu; obě ženy rozhodují důležitý spor mezi dvěma muži, přičemž obě strany jednomu z nich a druhý rozčileně soudem opovrhne, což má za následek jejich nucené sňatky; obě za svými budoucími manžely posílají poselstvo, posléze následuje slavnostní uvítání mužů v sídlech kněžen, svatby a svatební noci; se dá předpokládat, že postava Libuše vznikala pod silným vlivem historické postavy Matyldy Toskánské. Díky tomu lze vznik pověsti o Přemyslu a Libuši přibližně datovat. Motiv Libušina soudu nemohl vzniknout dříve, než proběhl soud Matyldin- tzn. před rokem 1077. Libušin sňatek a výprava poselstva za Přemyslem nemohl být popsán dříve, než se Kosmas dověděl o událostech kolem Matyldina sňatku, tj. před rokem 1089.

Matylda Toskánská se v Kosmově kronice objevuje ve dvojí podobě. Jednou jako konkrétní osoba, podruhé se proměnila do podoby české kněžny. Vysvětlení je nasnadě- poprvé se o Matyldě Kosmas zmiňuje, aby dodržel své poslání kronikáře. Zachycuje aktuální pověsti a anekdoty, které o Matyldě zaslechl. Matyldu do Libuše

³⁵ KOSMOVA KRONIKA, str. 114-115

promítl z důvodu větší věrohodnosti. Je známé, že čím větší oporu měly historické postavy v soudobých známých vzorech, tím více lidé tyto historické figury přijímali.

11. Dívčí válka

Dívčí válka představuje závěrečný motiv přemyslovské pověsti. Pro výstavbu této pověsti využil Kosmas schéma, které se objevuje již od antiky, tj. schéma vývoje od jednoduššího k složitějšímu. Proto se nejprve seznamujeme s patriarchálními poměry u soudce Kroka a poté následuje éra matriarchátu v podobě jeho tří dcer a v dívčí válce. V tomto matriarchálním vyobrazení může dojít k nedorozumění. Leckdo by namítl, že matriarchát skončil Libušiným sňatkem s Přemyslem. Podle Vladimíra Karbusického, autora *Nejstarších pověstí českých*, však o zánik nejde. Podle něj se pouze jedná o rozšířenou představu zrušení čarovné moci vzetím panenství. „*Ne tedy matriarchát, nýbrž psychologicko-sexuální mysterium středověku. Není to jediné nedorozumění, pokud jde o obraz matriarchátu. Hlavním příznakem, atributem tohoto společenského řádu je totiž matrilineárnost, rozeznávání příbuzenství podle mateřské, a nikoliv podle otcovské linie.*“³⁶ Díky tomuto vysvětlení můžeme označit období dívčí války za poslední matriarchát. Jde o motiv rozhodného mocenského zápasu mezi ženami a muži. Pověst o dívčí válce můžeme rozložit na tři části. V první části je patrný výrazný vliv antických amazonských pověstí- zejména v části, kdy Kosmas charakterizuje dívčí chování po vzoru mužů a popisuje oděv, do kterého se dívky odívaly. Dívčí mravy srovnává s mravy kmenového svazu Pečeněhů a Plavců, kteří byli známí svou bojovností. Mezi mužským a ženským oděvem neviděl rozdíl (představa nošení mužského oděvu ženami-bojovnicemi byla tehdy zcela běžnou).

³⁶ KARBUSICKÝ, Vladimír: Nejstarší pověsti české, str. 71-72

Druhá část je příkladem typické etymologické pověsti. Kosmas zde líčí stavbu hradu Děvína, na které se podílely pouze ženy. Názvem Děvín se chápe přenesený význam pro „město dívek“. Vladimír Karbusický však poukazuje na fakt, že podobných Děvínů bylo ve slovanské nomenklatuře více. Podle něj jde o jeden z mnoha typických putovních motivů, pomocí kterého kronikáři poukazovali na zvláštnosti ve světě. Josef Sadílek se v otázce původu jména Děvín odvolává na ruský jazyk. Zde se souhvězdí Panny nazývá souhvězdím Děvy.

Třetí část popisuje tři dny trvající hry mezi dívkami a jinochy, které měly za následek vypálení hradu Děvína a nástup mužské nadvlády nad ženami. V souvislosti s hrami považuje Kosmas za důležité zdůraznit, že během této doby měsíc nezvykle zářil a nebeský blankyt byl jasný. V této charakteristice je opět zřetelný antický motiv, jelikož jde o parafrázi na bohyni Seléné, která podle mytologie jede po nebi ve voze taženém dvojspřežím, aby navštívila svého milého, spanilého kárského lovce Endymióna. Za objasněním her se nejspíše skrývá zpoetizovaný obraz slovanských radovánek v přírodě, tzv. pohanských triglavských her, kde se zúčastnění oddávali rituální promiskuitě. V tomto okamžiku označení „dívčí válka“ získává zcela nové konotace v podobě milostných her mezi dívkami a jinochy.

Dívčí válka je posledním motivem rozsáhlé přemyslovské pověsti. Tento důvod lze jednoduše vysvětlit. Častým principem epiky je dějová symetrie- před čtenářem se postupně otevírá řada motivů, které se ve stejném pořadí později uzavírají. Tím se docílí ucelenosti děje a zároveň se upoutá čtenářova pozornost. Dívčí válka představuje dějový protějšek základního motivu celé pověsti- Libušina soudu, tzn. protějšek vůči pokoření mužů před ženským soudem. Jejím zařazením Kosmas pověst dějově vyvážil a uzavřel tak období začínající soudem mužů před necudnou ženou rozvalující se na

poduškách. Konec pověsti spočívající v opětovném nastolení nadvlády mužů, navrátí sled událostí do přirozeného vývoje a zároveň uklidní napjatého čtenáře.

12. Lucká válka

Lucká válka představuje jednu z nejstarších českých pověstí. Patří mezi nejobšírnější části Kosmovy kroniky. Stejně velká pozornost je věnována pouze vysvětlení původu přemyslovského rodu a líčení vítězství knížete Břetislava nad Němci roku 1040. Tato pověst však nikdy nedosáhla u čtenářů takové obliby, jaké se těší přemyslovská pověst. Jedním z možných důvodů je její „cizorodost“. Pocit, jako by k české historii nepatřila

V počátku celého vyprávění se dozvídáme, že *„Hostivít zplodil Bořivoje, jenž první z knížat byl pokřtěn od ctihodného Metoděje, biskupa moravského, za časů císaře Arnulfa a krále moravského Svatopluka.* (informaci o Bořivojově křtu Kosmas převzal z Kristiánovy legendy. V kap. 14 ji pak zařazuje, možná záměrně, chybně k roku 894, kdy Bořivoj (†888) i Metoděj (†885) byli již po smrti.) *„Nepokládali jsme však za zbytečné do našeho díla na tomto místě vložit stručné vyličení toho, čeho jsme se z pověsti doslechli o bitvě, svedené dávno předtím za času knížete Neklana na poli zvaném Tursko mezi Čechy a Lučany.“*³⁷ Po tomto úryvku může být čtenář dezorientován. V předešlé části kroniky nás Kosmas přesvědčuje, že o žádném z bájných knížat, mezi které Neklan patří, nic konkrétního neví, a zde nás informuje o bitvě, která proběhla za knížete Neklana. Vše má však svůj význam, který souvisí se zmínkou o Tursku. Tursko představovalo pro kmen Čechů důležité památné místo, na kterém kníže Bořivoj založil první křesťanský kostel v Čechách. Později zde byla provedena inaugurace biskupa Vojtěcha. Také se dovídáme, proč se starobylému kmeni

³⁷ KOSMOVA KRONIKA, str. 33

Lučanů říká Žatčané. Územní rozlohu kmene tehdy tvořilo pět krajů. Každý kraj měl své jméno- první krajina ležela při potoce Hutná, druhá po obou stranách řeky Uzky, třetí se rozkládala v obvodu bystřiny Březnice, čtvrtá se nazývala Lesní a pátý kraj se odpradávně nazýval Lúka. Až později došlo na tomto území k založení hradu Žatce a přejmenování kmene na Žatčané.

Pověst o Lucké válce byla nejspíše v Kosmově době, ale i později, velmi oblíbená. Dokazuje to její časté výtvarné i literární spodobnění. Zmiňuje se o ní např. autor Kroniky tak řečeného Dalimila. Ten však hlavní postavu pověsti záhadného Tyra, přejmenoval na Styra. Jméno hrdiny je první ukázkou zmiňované cizorodosti pověsti. Jeho neobvyklost byla i nejspíše příčinou, proč autor Kroniky tak řečeného Dalimila toto jméno „zkomolil“ a v průběhu doby nebyl jediným. Václav Hájek z Libočan nazval Tyra Štírem, Václav Hanka a Josef Linda přišli v 19. století s pojmenováním Čestmír. Další „nečeskou“ postavou je zbabělý kníže Neklan. I s touto postavou se pozdější opisovatelé legendy vypořádali po svém. Tak řečený Dalimil z Neklana, zbabělce na trůně, udělal Neklana moudrého. Hanka s Lindou v Rukopisu královédvorském postavu přepsali tak výrazně, že s původní předlohou nemá společného téměř nic. Jméno Neklan (jeho původ se odvozuje od *nikdy se neklál*- tzn. nebojoval) vzniklo postupem, který využívaly už povídky ve starověku. Jde o princip nomen-omen, tj. jméno-osud (znamení). Touto etymologií se Kosmas snaží vysvětlit, proč např. kníže nevedl vojsko do bitvy, ale tuto úlohu přenechal svému zástupci Tyrovi. Vladimír Karbusický namítá, že případy, kdy byl v čele vojska někdo jiný než král, sice známe, bylo to však z jiného důvodu, než že se král bál. Vždy šlo o obavu, že by král v boji padl a království by tím přišlo o vůdce. Toto tvrzení podkládá příklady z historie. Poukazuje na Achilla s Patroklem, Karla Velikého, Rollanda a jiné. Dále poukazuje na fakt, že Kosmas Neklana zmiňuje pouze v situacích, kdy je to nezbytně nutné, a tudíž lze celou pověst

prezentovat bez tohoto jména. Je proto možné, že pověst o lucké válce časově neodpovídá Neklanově době a Kosmas ji do tohoto období uměle „posunul“, jelikož chtěl dodržet pohanský kolorit pověsti.

12. 1 Statečný Tyr

Základním motivem lucké války je tažení hrdiny do boje. Tímto neohroženým bojovníkem však není ten nejpovolnější (kníže), jak tomu nejčastěji bývá, ale jeho zástupce. Podobnou výstavbu děje nalezneme v Homérově eposu Ilias. Oba zmiňované příběhy vykazují určitou podobnost. Patrokles i Tyr přijímají oděv a zbroj svých pánů Achillea a Neklana, aby posléze neohroženě vedli vojsko do velké bitvy, kde oba dva umírají pod nekonečnou záplavou smrtících šípů. Jejich vojska jim poté za projevenou statečnost staví velikou mohyly. Mimo shody dokazující Kosmovu inspiraci antickým eposem je zde i výrazný rozdíl, který spočívá v Tyrově nelogickém jednání. Zatímco Patrokles bojuje za hrdinného Achillea, Tyr odchází do bitvy místo zbabělého knížete. Jít bojovat za nehrdinného vladaře je jev zcela ojedinělý. V podobných epických líčeních se autoři vždy snaží vyzdvihnout základní smysl morálky královských družin, pojem čestné služby královi, knížeti. U bojácného knížete však pojem čestné služby není zcela na místě.

Kromě Iliady nalezneme v Lucké válce i odkaz na pasáže jiného eposu, Aeneis. Proti Aeneovi bojuje rutulský král Turn. Obdobné jméno se vyskytuje i ve slovanské epice. Hrdina Vsevolod ve Slově o pluku Igorově z 12. století má přízvisko Tur. Proto vyvstává otázka, zda nemá český Tyr něco společného se staroruským Turem a římským Turnem. Je to velmi pravděpodobné. Tur byl často užívaným slovanským symbolem pro vyjádření mladé síly, plodnosti. Vzpomeňme si kupříkladu na slovanského boha Radegasta, který je vypořádán s tuří hlavou nebo na slovanské

byliny, které často líčí tuří hlavy jako součást výzdoby lodí. „A protože Slovo o pluku Igorově používá pojmenování „tur“ jako přízviska hrdinova a operuje jím i samostatně, je zcela možné, že i v české epické látce, kterou převzal Kosmas, figuroval hrdina doposud neznámého jména, hyperbolizovaným přízviskem „tur“. Přichází tu nikoliv bezdůvodně na mysl přední družiník Boleslav I., rádce a tak říkajíc „prvý po knížeti“, jménem Tira, kterého zná staroslověnská václavská legenda.“³⁸ Z této citace tudíž vyplývá, že mezi staroslovanským pojmenováním Tur a Kosmovým Tyr není žádný rozdíl.

12. 2 Líčení bitvy

Epické líčení bitev spočívá v podrobných popisech. Detailně se v nich líčí, kdo koho zabíjí či jak kdo umírá. Tento způsob zobrazení Kosmas vynechal. Čtenáři pouze stručně oznámí, že se obecně neví, kdo čí vinou zahynul. Oproti barvitým popisům bojů bývá konstatování vítězství stručné. Stejně je tomu i v Kosmově kronice: „*Čechové dobyli vítězství a Lučané všichni byli pobiti do jednoho, totiž kromě toho, jemuž macecha dala výstrahu, dříve nežli šel do bitvy.*“³⁹ Vyplenění nepřátel, kdy zůstane na živu pouze jediný, je častým prvkem zpívané i literární epiky. Přeživší je předurčen k tomu, aby byl živým svědectvím velké porážky.

Zajímavým obrazným prostředkem je exponování tragična, které propojuje lidská dramata s přírodními událostmi. Tento prvek nalezneme po proslovu knížete Vlastislava, když se snažil povzbudit své vojáky. Jakmile domluvil, objevilo se množství rozličných ptáků, pod jejichž křídly se zatmělo nebe, jakoby přicházela bouřka. V žádné z Kosmových předloh nic podobného nenajdeme. Vzhledem k velké

³⁸ KARBUSICKÝ, Vladimír: Nejstarší pověsti české, str. 128

³⁹ KOSMOVA KRONIKA, str. 38

poetičnosti tohoto obrazu se dá předpokládat, že jde o dávný pozůstatek hrdinské písně o lucké válce, který Kosmas tlumočil.

Tvůrce zpěvu o lucké válce použil i řadu pohádkových motivů, které dnes známe spíše z východoslovanské epiky. S pohádkovým motivem jsme se již setkali v přemyslovské látce. Zmizela zde zvířata, když vykonala svou službu (Přemyslovi volí, když doorali pole). Jedním z nejklassičtějších pohádkových motivů, se kterým se v pověsti o lucké válce setkáme, je příkaz neohlížet se při útěku za sebe, ať se za hrdinovými zády děje cokoli (jeden z nejklassičtějších případů nalezneme v Bibli-Genese, 11. kapitola. Bůh rozhodl zničit dvě hříšná města. Dovolil, aby se před zkázou zachránili spravedliví lidé- Lot se svou ženou a dcerami. Při útěku z města se nesměli otočit. Lotova žena však příkaz nedodržela a proměnila se v solný sloup). Zároveň nelze opomenout ani motivy, které jsou typické spíše pro germánskou epiku- účast valkyr (žen s čarodějnou mocí) v boji a jejich zasahování do bitvy. Postavy valkyr se po vzoru germánské epiky objevují i v norském eposu Thidreksága z druhé poloviny 13. století, který s luckou válkou více než souvisí. Epos vznikl zpracováním starých ság a zpěvů, které nejčastěji oslavují postavu Thiderika. V Thidreksáze nalezneme mimo jiné vyprávění o ruském králi Hertnitovi, který byl podroben králem Vilcinem. Vilcinus měl syna Nordiana, kterému před svou smrtí svěčil královský trůn. Jakmile se o tom Hertnit, který své pokoření nesl velmi těžce, dozvěděl, zavolal si k sobě své muže a pronesl řeč velmi se podobající řeči Vlastislava v lucké válce. Vlivem toho lze uvažovat, zda Kosmas v řečech před bitvami neparafrázuje pouze klasickou literaturu, ale zda by tyto proslovy mohly být v podobném smyslu i v jeho epické předloze. Hertnit později bojuje s králem Isungem. I v této části najdeme shodné rysy. Thidreksága popisuje příchod Hertnitova vojska na území krále Isunga. Jeho vojáci pálí, loupí, pobíjejí nevinné lidi a berou jim zboží. Vlastislavův vpád do země Čechů je líčen velmi podobně: „*Neb již*

*dříve vedl často proti Čechům boje, a maje v nich štěstí i přízeň bohů, vždy nabyl vrchu; vtrhnuv do jejich země, častokrát ji krutě poplenil vražděním, pálením a loupením a ztenčil dokonce počet náčelníků lidu...*⁴⁰ Král Isung o počínání Hertnitových vojáků nic nevěděl. Před jejich pleněním našel útočiště i se svými syny na hradě Bertang. Uvědomme si, že totéž udělali vojvodové Čechů, když se před Vlastislavem ukryli na Levém Hradci. Isung se nakonec rozhodne Hertnitovi vzdorovat. O pomoc prosí svého druha Thetleifa (stejným způsobem prosí o pomoc kníže Neklan Tyra). Když se o tom Hertnit dozvěděl, vyslal své posly do celé říše, aby shromáždili veškeré bojovníky. To samé učinil Vlastislav: *„dá ... oznámiti knížecí rozkaz, že každý, kdo výškou těla přesahuje míru meče, nepůjde-li na vojnu tak rychle, jak bylo rozkázáno, má býti bez milosti mečem pokutován.“*⁴¹ Hertnitova žena, čarodějka a vědma, vyčarovala velké množství různých zvířat (medvědů, lvů, draků) a s tímto svým vojskem se jala pomoci svému muži, sama také proměněná v draka. Také Vlastislavovi pomáhalo množství dravých ptáků, kteří při bitvě zastiňovali nebe. *„...objevila se taková houšť rozličných ptáků, že se pod jejich křídly zatmívalo nebe jako pod dešťovým mrakem nebo v čas černé bouřky.“*⁴² V litém boji je smrtelně raněn hlavní drak, Hertnitova žena. Hertnit po boji přichází domů, kde nalézá tělo své ženy v posmrtné křeči. Z toho rozpoznal manželčinu účast v boji a zároveň tím odhalil manželčiny čarodějné schopnosti. I tuto část Kosmas parafrázuje: *„Když její muž odkryl jí obličej, aby se na ni podíval – zní to jako pohádka – bylo viděti, že mrtvola měla ránu v prsou a uši utáty. Tu si vzpomněl, co se stalo v bitvě, vyňal uši se zakrvácenými náušnicemi z tobolky a poznal, že v bitvě v podobě svého protivníka zabil svou ženu.“*⁴³

⁴⁰ TAMTÉŽ, str. 33-34

⁴¹ TAMTÉŽ, str. 34

⁴² TAMTÉŽ, str. 37

⁴³ TAMTÉŽ, str. 38

Po řadě shod si všimněme několika výrazných rozdílů. Lucká válka je vyprávěna z pohledu Čechů. Pokud budeme na luckou válku nazírat podle její předlohy, Thidrekságy, uvidíme luckou válku z pozice Lučanů. Dále se zde objevují i motivy jiné, které v předloze nenajdeme. Zejména jde o přetnutí kouzel znamením ve tvaru ležatého kříže mezi nohama koně, se kterým se můžeme setkat pouze ve slovanské mytologii.

12. 3 Vliv germánské epiky na motivy lucké války

Shodnosti motivů mezi luckou válkou a Thidrekságy (připomeňme, že tento epos byl napsán pod vlivem německé epiky) si všiml už roku 1888 germanista Arnošt Kraus. Jeho upozornění však v české vědě nevyvolalo žádný ohlas, a proto upadlo v zapomnění. Na podobnost upozornil i německý badatel W. Haupt, ale také on se žádné odezvy nedočkal. Jako první přišel s myšlenkou, že se v české pověsti zaměnili draví, vyčarování zvířecí bojovníci ve skutečné dravé ptáky chybným výkladem, což podle něj dokazuje primárnost motivu v německé epice. Jeho komparace začaly poprvé stavět luckou válku do historicky konkrétnějšího světla.

Lucké válce nelze porozumět bez přihlídnutí k tomu, jaké místo mají její motivy v germánské epice. Vyplývá z toho, že epické ztvárnění pověsti může být pouze tak staré, jak starý může být kulturní vliv německé epiky v Čechách. Toto uvědomění je velmi důležité pro datování látky a pro posouzení míry její historičnosti.

Výsledek srovnání, kterému luckou válku podrobil Vladimír Karbusický, je jednoznačný. Z německé epiky prokazatelně pocházejí tyto motivy:

1. Boj valkýr, které se pohybují vzduchem a zasahují do boje mužů
2. Pomoc zvířat v bitvě
3. Čarodějnice, bojující v převtělení, je nevědomky smrtelně zraněna

4. Muž po příchodu z bitvy domů poznává svou ženu, která je mrtvá, podle ran z boje
5. Jeho žena je tím odhalena jako čarodějnice

Český tvůrce hrdinské písně, ze které později Kosmas nejspíše čerpal, nakládal s těmito základními motivy podle svých potřeb:

1. Boj vědem se odbývá už před vlastní bitvou. Žatecká macecha předem zná jeho výsledek a varuje sirotka, aby z bitvy utekl.
2. Místo létajících draků pomáhají Vlastislavovi v bitvě draví ptáci, které pouští na protivníky on sám. Důsledkem toho tento motiv ztrácí na své nadpřirozenosti.
3. Sirotkova žena, čarodějka, bojuje v převtělení na straně protivníka. Její manžel se s ní střetne jako s prvním bojovníkem a zasazuje jí smrtelnou ránu.
4. Sirotek po příchodu domů uvidí svou ženu, která má na prsou ránu od jeho meče. Sirotek pochopí, kdo byl oním nepřítelem
5. Jeho žena je odhalena jako čarodějnice

12. 4 „Svět bohů“ v lucké válce

Důležitým epickým motivem je zasahování bohů do války. Rozhodují předem o výsledku boje, vměšují se do bitev a svou neviditelnou silou je ovlivňují. Typickým příkladem je Ilias a Odyssea. V lucké válce poutají bohové nohy koní nepřátel, a když se pastorek snaží jejich zásahy zrušit, začnou ho pronásledovat. Není známo, zda i ve staročeské předloze vystupují božstva na stejných místech, kde Kosmas jmenuje Jupitera- v boji ochránce vojska, jemuž dával sílu a vítězství, Marse a Bellonu, kteří jsou v římské mytologii bohové války, a Cereřina zetě Pluta– boha podsvětí, kterým symbolizoval d'ábla. Čarodějka Čechů radí pro dobrý výsledek bitvy obětovat bohům

osla. „*Tuto oběť káže učiniti nejvyšší bůh Jupiter i Mars sám a jeho sestra Bellona, též Cereřin zeť.*“⁴⁴ Bohové jsou zde jmenováni v určitém „zaklínacím sledu“, jak to známe z různých magických formulí pohanského období. Na to, abychom mohli Jupitera jednoduše zaměnit za nejvyššího pohanského boha Peruna a k ostatním bohům hledat jejich pohanské protějšky, bychom potřebovali samostatné srovnání těchto postav. My se spokojíme s pouhým odhalením užití principu předkřesťanské magie a dál se budeme věnovat božským motivům přímo souvisejících s luckou válkou.

Užití principu předkřesťanské magie se týká i znamení ve tvaru kříže, které radí vědma udělat, aby se uvolnila kouzlo nepřátelských bohů. Zkušený čtenář by však mohl namítnout, že žehnání křížkem v pohanské době je nonsens. Nenechme se zmást. Již počátkem 20. století si národopisci všimli v lidové magii ležatých křížků, které se objevují i v lidovém výtvarném umění a ihned jejich výskyt začali porovnávat v závislosti na jiných historických obdobích. Archeologický výzkum prováděný koncem 40. let 20. století v libušínském hradišti odkryl na osmnácti kamenech vstupní brány neobvyklé rytiny bojovníků, které pocházejí asi z počátku 10. století. Většinou se jedná o jezdce na koni, kteří vyrážejí na nepřítele zpoza houští. Jeden z bojovníků má mimo štít také kopí s korouhví, na které je zcela zřetelně vidět ležatý kříž. Tento nález dokazuje, že motiv ležatého křížku opravdu pochází z pohanské doby, a tudíž je velmi pravděpodobné, že i lucká válka má původ v tomto období. S ležatými křížky se můžeme setkat dodnes. Lidé, kteří věří v nadpozemské síly, zapichují do země ratolesti posvěcených „kočiček“ ve tvaru ležatého kříže, aby svá území ochránila před zlou mocí. Zvyk provádět znamení kříže mezi nohama koně, který Kosmas v lucké válce zaznamenal, se také zachoval po mnoho století. Tohoto zvyku si v souvislosti s motivem lucké války všiml v 19. století básník, estetik a literární historik Václav

⁴⁴ TAMTÉŽ, str. 35

Nebeský. Viděl vozky, jak dělali tuhým koncem kříž mezi nohama svých koní před tím, než vyjeli na cestu. Vozkové historii zvyku neznali. Domnívali se, že provádějí žehnání křesťanské.

Rada vědmy vytasit meč a nakreslit mezi nohy koně znamení ve tvaru kříže je důkazem pohanského magického úkonu, který folklór zachoval do nedávné doby. Tento zvyk je znám zejména u západních Slovanů. Kosmas ho tudíž nemohl vzít z žádné cizí předlohy. Díky tomu lze tvrdit, že převzatou pověst tlumočil poměrně věrně.

Stále vyvstává otázka, zda se pohanská doba lucké války přece jen nekříží s křesťanstvím, které se v této době začíná u nás objevovat. Bezesporu. V této době dochází k vyvážení obou forem kultur. Křesťanství bylo na vzestupu a již nemuselo bojovat o holou existenci. Zároveň si ještě nevydobylo tak velkou pozici, aby potřebovalo všechny jevy dosavadní předkřesťanské kultury. Zejména lidová víra si stále připomínala různé magické a kultovní úkony. Tyto prvky nemohlo křesťanství vymýtit ani z epiky. Uvědomme si, kolik pohanských prvků je zaznamenáno v germánské epice doby plně křesťanské rytířské kultury, doby začínajících křížáckých válek, kdy se ideálem stal rytíř bojující za svatou křesťanskou věc. Ani prostředí Boleslavova dvora nebylo příliš křesťanské. Dokazují to václavské legendy, jejichž smyslem bylo vyzvednutí křesťanství na Václavově dvoře jako protikladu k dvoru knížete Boleslava.

Při podrobném čtení Kosmovy lucké války si můžeme všimnout, že je nám kontaminace pohanství křesťanstvím předkládána z odstupu, z křesťanského pohledu. Tento pohled se týká například obětiny bohům, osla. Tento jev je v pohanské době zcela obvyklý. Tyr se však od tohoto zvyku distancuje, čímž dává najevo, že se přiklonil ke křesťanství: „*Neboť své bohy, kteří dosud byli proti vám popuzeni, usmířili jste oběťmi, jakých si na usmíření přáli.*“⁴⁵ Obrat Čechů k vědmě, kterou prosí ze zoufalství o

⁴⁵ TAMTÉŽ, str. 36

pomoc, vyznívá jako regrese (od křesťanství se zpět uchylují k pohanství). Tato pasáž potvrzuje známý jev, kdy se člověk v zoufalé situaci uchyluje k jistější víře, i když ji běžně nepovažuje za správnou. Zvláštní je také charakteristika malého Vlastislavova syna a jeho vraha Srbína Durynka. Zatímco syn získává rysy budoucího světce a nevinné oběti (lidé se k němu uchylují, jako se včely slétají ke své matce), Durynka Kosmas nazývá druhým Jidášem a líčí ho jako člověka, který je horší než pohan.

Dokázali jsme, že se v lucké válce objevují prvky křesťanství, a tudíž tato pověst nemohla vzniknout dříve než v 10. století, kdy se na našem území projevují vlivy zakotvujícího křesťanského kulturního života. Jde o podobnou situaci jako u přemyslovské látky. I zde Kosmas tlumočí příběh, který znal z domácího prostředí. Vypráví ho svými slovy, věrně zaznamenává jeho obsah, který komentuje, podivuje se nad ním. Předlohu porušuje pouze z důvodu, aby dodržel zákonitosti svého latinského slohu nebo když ji prokládá například odkazy na zářný svět antiky.

V následující kapitole se budeme věnovat bájným českým knížatům, mezi které patří i Neklana. Budeme se snažit dokázat, že jména těchto knížat nevznikla ve stejném období jako pověst o lucké válce. Zároveň tím potvrdíme fakt, že v žádné z předloh lucké války postava Neklana nefiguruje, a tudíž to byl Kosmas, kdo bájného knížete k této pověsti přiřadil.

13. Mytičtí panovníci

Po Přemyslově smrti nastoupilo na knížecí trůn sedm knížat: Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Křesomysl, Neklan a Hostivít. Jméno Přemysl je poprvé doloženo u Kristiána podle moudrého a prozíravého krále- oráče Rostislava. Kosmas jej pouze převzal. Pojmenování knížat, která následují po Přemyslovi, jsou již čistým výplodem jeho fantazie. Jedním z důvodů bylo, aby si kmen Vršovců nemohl při shodě jmen

přivlastnit některého z náčelníků. Zatímco o Přemyslovi známe sebemenší podrobnost, o sedmi knížatech nevíme téměř nic: „*O životě a stejně i o smrti těchto knížat se mlčí, jednak že jsou oddáni břichu a spaní, nevzdělání a neučení, podobali se dobytku, takže zajisté proti přírodě tělo bylo jim k rozkoši, duše na obtíž; jednak i proto, že nebylo toho času, kdo by perem zachoval paměti jejich skutky.*“⁴⁶ V závěru této negativní charakteristiky si Kosmas protiřečí. Pokud nebylo nikoho, kdo by jejich skutky zaznamenal, nemohl je znát ani Kosmas.

S bájnými knížaty se porvé setkáváme až u Kosmy. V Kristiánově legendě se pouze dočítáme, že si lid po Přemyslově smrti stavěl do čela jeho potomky, až došlo i na Bořivoje. Je zarážející, jak mytická knížata, která mají neověřený historický rodokmen, jsou v podvědomí veřejnosti mnohonásobně známější, než skutečná knížata 9. století. Opět si ověřujeme, jak je tradice silnější než strohá, ale věrohodná fakta. Tradice nezná boje s Avary, Sámovu říši, vítězství českých kmenů nad vojsky Ludvíka Němce roku 849. Místo toho líčí postavy typu Kroka a Hostivíta, u kterých často známe pouze jména. Tato skutečnost odporuje zákonitostem ústních lidových tradic, kde jsou na prvním místě epické motivy a události, ale konkrétní jména nikoho příliš nezajímají.

František Palacký vyslovil myšlenku, že „bájný rodokmen“ obsahuje jakýsi uchovávaný soupis jmen, který později Kosmas našel a použil ho ve svém díle. I přesto, že se tato teorie dočkala všeobecného přijetí, ve srovnání s lidovou tradicí neobstojí. Písmo se na našem území začalo používat v 10. století, a proto je dřívější záznam nemožný.

První zmínka o existenci jakéhosi „panovníka“ Čechů je datována k roku 805. Dočítáme se v ní, že Češi oplakávali smrt svého vůdce jménem Lech. Zřejmě však nejde o vlastní jméno, ale o hodnostní označení lecha (někteří badatelé se snažili

⁴⁶ TAMTÉŽ, str. 33

zachránit historičnost jmenné podoby opravením na „Becho“, prý podle jména Bechyně). Okolo roku 895 se objevuje skutečně první, nám z domácích pramenů známý Přemyslovec, Spytihněv. Spolu s ním je zmiňován vojvoda Vitislav. Zápisy z roku 898 jmenují ještě dalšího českého vojvodu, Priznoslava. Tyto záznamy přibližují společensko-kulturní situaci v Čechách 9. století, kde doposud knížata nenabyla takového významu jako knížata Mojmir, Rostislav a Svatopluk na Velké Moravě, o kterých se podrobně zmiňují i zahraniční prameny. Toto vše přesně odpovídá historicky reálnému postavení přemyslovského rodu. Tehdy nebyl ničím výjimečným. Byl jedním z mnoha, které vznikaly v tvořících se knížectvích na území Čech.

13. 1 Původ jmen bájných knížat

Nejpádnejším důvodem, proč lze o knížatech uvažovat jako o mytických, je fakt, že se jejich jména v historické době nevyskytují v žádném českém, ani cizím knížecím rodě. Porovnejme jejich jména se jmény skutečných českých vojvodů či knížat z 9. století, jejichž existenci máme ověřenu ze spolehlivých pramenů. Nejčastějšími tvary jsou Svatopluk, Svatoslav, Vitislav, Priznoslav atd. Jejich jména jsou tvořena dvoukmenovým tvořením vlastních jmen, přičemž druhým kmenem je v drtivé většině -slav, který je známkou dobrých vlastností nositele jména. Proto je zarážející, že se více než po dvou stoletích u Kosmy objevila jména Neklan a Nezamysl. Jména s nezvyklými záporkami označující špatné vlastnosti. Kdo by takto své dítě pojmenoval? Neobvyklá, neprůhledná jména jsou i Mnata, Unislav, Krok, Tetka...

Obhájeví historičnosti těchto jmen jejich původ vysvětlují argumentem, že jde o jména pohanských knížat, od kterých se křesťanská knížata distancovala. Tento argument je mylný. I jiná jména české rané historie jsou pohanská, a přesto jsou svým tvořením blízka vzniku jmen křesťanských. Jména zakladatelů křesťanství Spytihněva,

Vratislava, Václava jsou blízká jménům z 9. století Spytimírovi, Svatoslavovi, Vitislavovi. Je tedy zřejmé, že Kosmova jména jsou silně nepravděpodobná, často se velmi lišící od jazykového fondu skutečně užívaných jmen té doby. Tento jev je nejmarkantnější u jmen Kazi a Mnata.

Kazi se vymyká slovanskému tvoření ženských jmen tak výrazně, že vědci dokonce uvažovali, zda nemá kořeny v keltském jazyce nebo zda Kosmas jméno nezkomolil či zapsal nepřesně (více pravděpodobný by byl tvar Kazě). V rukopisech Kosmovy kroniky existuje důkaz, že ani tvar Kazě ve skutečném fondu jmen neexistoval: *„Známe jich (rukopisů) totiž celou řadu a většinou jsou českého původu. Kdyby existoval užívaný tvar Kazě, písaři rukopisů by zcela jistě Kosmův tvar Kazi pozměňovali a přibližovali přirozenému tvaru. Avšak právě ve všech rukopisech Kosmovy kroniky (do 14. století jich známe sedm, z 15. století šest) čteme naprosto jednotně tvar Kazi, zatímco Premyzl se mění na Prziemysl apod. Zcela podobně je tomu s tvarem Mnata, který by měl, kdyby nějaké obdobné jméno existovalo, správně znít Mňata (což by se nemohlo neprojevit v transkripcích písařů např. jako Mniata apod.), resp. se staročeskou nosovkou Mnęta; poněvadž nosovka ve Vecęslav se přepisovala Venceslaus, měla by zde i být přepsána v podobě Mnenta atd.“⁴⁷* Tento výňatek je dalším důkazem, že žádné podobné jméno neexistovalo ani v Kosmově době, ani později. Jinak by se ve všech opisech nezachoval tvrdě znějící tvar Mnata.

Některá jména mají blízký vztah k toponymům. Existuje řada teorií, které vnímají místní jména jako východiska pro vznik bájných pojmenování. Předpokládalo se, že označení Krokovo (tj. hrad Krokův) vzniklo od jména hradu Krakovce. To ovšem není možné. Krakovec je pozdně středověký hrad ze 14. století. Z tohoto důvodu nemůže být oním Krovovým hradem u Zbečna. Ani lingvistika tuto možnost

⁴⁷ KARBUSICKÝ, Vladimír: Nejstarší pověsti české, str.179

nepřipouští- nelze z o-kmenu vyvodit a-kmen. Neobstojí ani snaha spojit postavu Tetky s hradem Tetín. Takový hrad by totiž musel nést název Tetčín. Další souvislosti se hledaly mezi Křešicemi a Křesomyslem (to by však spíše musely být Křesomyslice), Úněticemi a Unislavem (mělo by být Unislavice nebo naopak z Únětic jméno Uňata) atd. V 19. století měla většina jazykovědců na zřeteli především vlastenectví. Jejich uvědomělé snahy měly za následek podporování těchto scestných teorií, a proto např. v 1890 vychází Juliovi Lippertovi publikace *Die tschechische Ursache und ihre Entstehung*, ve které přichází s výkladem, podle něhož vznikly lidové pověsti z místně rodových jmen- Nezamysl vznikl z Nezamyslic, Tur z Turka, Libuše z Libušína atd.

Názor, jež staví za východisko místní jména, musí předpokládat, že jde o jména reálná, tradovaná z dob, ke kterým se vztahují. My jsme však dokázali kulturně historickou nemožnost něčeho takového. Všechno naznačuje dodatečnému vzniku rodokmenu mytických knížat asi v 11.století, po rozvinutí přemyslovské pověsti. Kdybychom trvali na výkladu z místních jmen, museli bychom vysvětlit, proč zrovna tato jména tvoří základ přemyslovského rodokmenu. Někoho by možná zaujal i velký zeměpisný rozptyl místních jmen (Nezamyslice nalezneme v jižních Čechách a na Moravě, Mnětice u Pardubic, Únětice u Prahy, Jičina a Plzně). Z místních jmen tedy rodokmen vzniknout nemohl. Najdeme-li zde nějaké vnější podobnosti, jde o výsledek frekvence určitých slovesných a jiných kořenů v jazyce, ze kterých se tvoří propria i toponyma. K tomuto poznání směřovaly úvahy Josefa Dobrovského o tzv. apelativním původu jmen.

Dobrovský, který nebyl zasažen přeceňováním historičnosti jmen a postav pověstí, uvažoval reálně. „*Jména nám svou podobností se slovesnými, adjektivními aj. tvary mohou dávat svědectví o tvarech staročeské slovní zásoby ještě z dob, ze kterých*

nemáme žádné památky souvislé řeči.“⁴⁸ Libuši (Lubošu) chápe jako důkaz existence slova l'ubiti, Nezamysla jako důkaz existence verba nezamýšleti a Neklana jako důkaz existence neklaněti se.

Blížkost Kosmových knížecích jmen ke jménům slovesným a jiným tvarům řeči je mnohem zajímavější než dokládaná souvislost s toponymy. Jak už víme, Kazi je jako ženské jméno nevysvětlitelné. Pokud ho však nebudeme vnímat jako vlastní jméno, objevíme rozkazovací způsob nebo i aorist od slovesa kaziti. Tato skutečnost vzbudila velkou pozornost, a proto vznikla teorie, že se jména knížat váží dohromady ve formě vlastního jména a přízviska (např. Křesomysl Neklan, tj. Křesomysl Nebojovný). Teorie se snaží zachránit historičnost knížat, jelikož se tím rodokmen podstatně zkracuje a stává se historicky přijatelnějším.

Existuje ještě mnoho dalších výkladů, které se ubírají např. mytologickým směrem. Jde však o silně fantastické teorie, a proto jim nebudeme věnovat přílišnou pozornost. Jméno knížete Mnata je rozkódováno jako Mâno, což je bůh, kterému je zasvěceno pondělí (Montag), za jménem Vojen se skrývá bůh Mars atd. Tato bádání však postrádají jakýkoliv jazykový i věcný podklad. Pro úplnost zmiňme i výklad nejpohodlnější, že si Kosmas všechna jména vymyslel. Ani to však není možné. Při libovolném řazení nebo tvoření jmen se řídíme podvědomým postupem, při němž za sebou řadíme jména blízká. Jména bájných knížat jsou natolik rozdílná, některá až cizokrajná, že musela vzniknout jiným způsobem.

Ve všech předložených teoriích o vzniku jmen najdeme větší či menší nesrovnalosti. Autorem poslední teorie, s níž se seznámíme, je Vladimír Karbusický. K objasnění způsobu dodatečně vytvořených jmen využil principu textových korpel. Text je buď zapsán nesrozumitelně, nebo je písmo porušené či nečitelné správným

⁴⁸ TAMTÉŽ, str. 181

způsobem. Z toho důvodu se obsah čte chybně nebo v jiném významu. Při vzniku koruptel často působí optický vjem, který připomene zcela odlišný předmět. Jde-li o méně známé nebo neznámé písmo, čte se směrem ke znakům, které jsou nejbližší písmu známému. Pokud Kosmova jména připomínají slovesné, adjektivní nebo jiné tvary, jde o text, jehož špatným čtením vznikla osobní jména. Výsledkem tohoto bádání může být např. větný úryvek asi ve tvaru *nezamyslame na tě*, který mohl být zapsaný tvarem *nezamislamnata* nebo při uplatnění césury, předělu v trochejském čtení, *nezamislamnata*. Tento tvar poté mohl být čten jako jména Nezamysl a Mnata. Celý smysl úryvku, vycházející z údajných jmen Krok, Kazi, Tetka, Libuše, Přemysl, Nezamysl, Mnata, Vojen, Unislav, Křesomysl, Neklan, Hostivít, přibližně vyznívá takto: „*Kroky překaž (následuje oslovení), raději (či také nebo, srov. polské lubo) přemýšlej: nezamýšlíme na tě vojny ani nic zlého, kříži (asi podle starohornoněmeckého chruzi, kruzi, dativ kr'zu) my se neklaníme, hosty (gost mělo staročeský význam jako kupec, cizinec) vítáme.*“⁴⁹ Jelikož se Kosmas od rodokmenu knížat distancuje, původcem koruptely zřejmě není. Jmenná čtení se mohla uplatnit v prostředí druhé poloviny 11. století. Důvodem je zvolení Vratislava prvním českým králem. Dá se předpokládat, že měl zájem prodloužit si svůj rodokmen co nejdále do minulosti a nalézt chybějící články mezi bájným Přemyslem a Bořivojem. Přemyslovská pověst byla již v té době vystavěna. Do jejího centra byli umístěni moudrý Přemysl a věštecky nadaná Libuše. Tato jména se mohla stát podnětem jmenné interpretace nesrozumitelného zápisu, v němž se vyskytly podobné tvary „lubo, premysl“.

Teorie Vladimíra Karbusického jako první vysvětluje absolutní mlčení pramenů 9. až 11. století, pokud jde o tato neobvyklá jména. Anály, ani legendy tato knížata

⁴⁹ TAMTÉŽ, str. 187-188

neznají, protože nikdy nežila. Jde však o velmi odvážné, netradiční řešení jdoucí proti všem zvyklostem.

Kosmovo převzetí rodokmenu upevnilo zdání reality mytických figur. Dokazuje to jejich brzké vymalování v přemyslovské rotundě ve Znojmě. Mytická knížata jsou zde vyobrazena s knížecími symboly jako předkové prvního českého krále Vratislava.

Po reprodukování rozsáhlé přemyslovské pověsti, kde Kosmas podrobně líčí Kroka, jeho tři dcery- Kazi, Tetku, Libuši a Přemysla, zbytek jmen v rodokmenu již pouze vyjmenoval bez bližšího určení. Později se rozhodl ke jménu Neklana vložit novou, epicky dramatizovanou látku o porážce luckého knížectví. Etymologie jména Neklan, jako toho, kdo se bojí a nebojuje, mu pomohla vysvětlit, proč nevedl Čechy do bitvy na Turském poli on, ale jeho zástupce Tyr. Přiřazení lucké války k postavě Neklana bylo Kosmovým momentálním rozhodnutím, které musíme mít vždy na zřeteli.

14. Závěr

Kosmova kronika je i dnes stále živým a poutavým literárním počinem. Stačí dobrý překlad, několik vysvětlivek k zapomenutým termínům, osobám a událostem, a je možné přečíst si toto dílo i dnes.

Kosmas se snažil vytvořit poutavé historické dílo, nechtěl pouze propojovat jednotlivé pověsti. Každé z nich dal určitý smysl. Jejich užitím vnesl své pojetí mytické doby do historie českého národa na dlouhá staletí. Jeho pojetí bylo neustále doplňováno a rozšiřováno.

V 19. století obrozenci plně využili Kosmovy kroniky pro podporu vlasteneckých snah a původností pověstí se příliš nezabývali. Až ve 20. století se objevuje množství vědeckých prací podrobně rozebírajících nejen kroniku, ale i Kosmův život. Z vědců, kteří Kosmovi a jeho době zasvětili podstatnou část svých

vědeckých studií, jmenujme zejména Dušana Třeštíka, Rudolfa Turka nebo Vladimíra Karbusického. Třeštík dopodrobna analyzoval nejen Kosmu a jeho kroniku, ale i celé období středověkých dějin. Jeho práce jsou dodnes velmi ceněny a za základ si je bere mnoho dalších historiků.

Vše, co jsme si v úvodu předsevzali objasnit, jsme dokázali. Kosmova kronika opravdu nevznikla v pravěku a nepochází z lidu. I přesto, že se většinou jedná o převzatou látku z germánské epiky, patří Kosmova kronika mezi vrcholná díla českého středověku.

15. Použitá literatura

Primární literatura:

KOSMAS. *Kronika česká*. Překl. Hrdina, Karel, Bláhová Marie, komentář Kopal, Petr. Paseka, Praha a Litomyšl 2005.

Sekundární literatura:

FILIP, Jan. *Keltská civilizace a její dědictví*. Academia, Praha 1995

KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*. Mladá fronta, Praha 1995

KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české*. Mladá fronta, Praha 1967

MUKAŘOVSKÝ, Jan, et. al. *Dějiny české literatury I*. ČSAV, Praha 1959

NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura středověku do roku 1400*. Vyšehrad, Příbram 2000

SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů (antické a biblické motivy)*. Petrklíč, Praha 1997

STURLUSON, Snori. *Edda a Sága o Ynglingzích*. Přel. Helena Kadečková. Argo, Praha 2003

ŠIMÍK, Petr: *Pocházel kníže Bořivoj, zakladatel Pražského hradu, z Moravy?* Moravský historický sborník, Ročenka Moravského národního kongresu 2002-2005. MNK, Brno 2006

TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*. Melantrich, Praha 1972

TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Academia, Praha 1968

Další zdroje:

<http://dejepis.info/?t=157>

<http://www.moraviamagna.cz/povesti/index.htm>

http://www.moraviamagna.cz/povesti/p_ko_5v.htm

<http://www.kb.se/codex-gigas/cze/Vice-o-Codexu-Gigas---Mer-om-CG/Cosmas/muff.uffs.net/skola/historie/Cizi-literatura.rtf>

<http://www.mravenec.cz/henry/File-hist/Kosmas2.RTF>

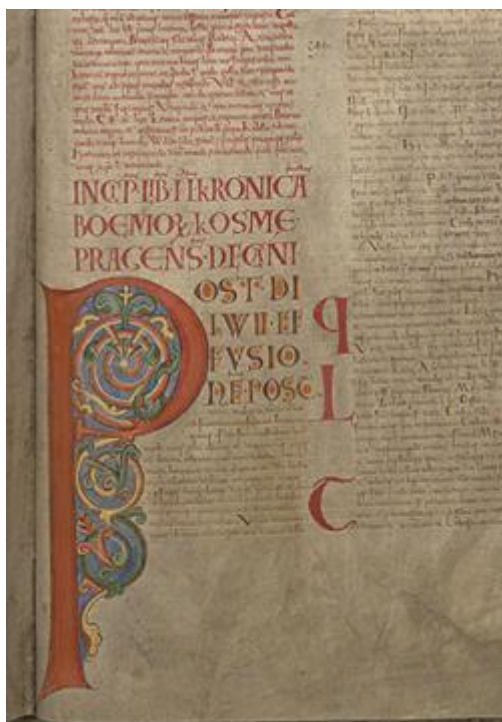
http://cs.wikisource.org/wiki/Drobn%C3%A9_pov%C3%ADky_d%C4%9Bjepisn%C3%A9/Quintus_Lucius_Cincinnatus

<http://leccos.com/index.php/clanky/matylda-toskanska>

16. Seznam příloh

I. Příloha č. 1: úvodní strana Kosmovy kroniky

II. Příloha č. 2: Znamé rukopisy Kosmovy kroniky a její edice

Příloha č. 1

Příloha č. 2: Znamé rukopisy Kosmovy kroniky a její edice

- 1) A₁- *Budyšínský*. Vznikl na přelomu 12. a 13. století. Před 2. světovou válkou uložen v Gersdorfské knihovně v Budyšíně, v 50. letech 20. století darován Československu a je uložen v knihovně Národního muzea v Praze.
- 2) A_{1a}- *Brněnský* (též *Třebíčský*). Je uložen v Archivu města Brna. Byl napsán mezi lety 1439-1468 v benediktinském klášteře v Třebíči. Oproti ostatním rukopisům uvádí tzv. zakládací listinu třebíčského klášteře.
- 3) A_{2a}- *Lipský*. Pochází z konce 12. století. Roku 1839 byl zakoupen pro lipskou univerzitní knihovnu.
- 4) A_{2b}- *Karlovarský*. Roku 1415 byl v držení klášteře augustiniánů na Karlově v Praze. Je uložen v Knihovně Metropolitní kapituly v Praze.
- 5) A_{3a}- *Drážďanský*. Uložen v Saské zemské knihovně v Drážďanech. Vznikl ve 12.-13. století.

- 6) A_{3b}- *Vídeňský*. Pochází ze 13. století. Je uložen v Rakouské národní knihovně ve Vídni.
- 7) A₄- *Štrasburský*. Byl napsán na přelomu 12. a 13. století. Byl uložen v Městské knihovně ve Štrasburku, v roce 1870 však shořel.
- 8) A_{4a}- *Mnichovský*. Uložen v Bavorské státní knihovně v Mnichově. Vznikl v 15. století.
- 9) B- *Stockholmský*. Pochází z počátku 13. století. Proslul svou velikostí- 480 x 880mm, ve dvou sloupcích vždy 106 řádků na jedné straně, proto je nazýván „Gigas librorum“. Byl sepsán pro podlažický klášter, poté byl majetkem sedleckého, břevnovského a nakonec broumovského kláštera. V roce 1648 ho Švédové odvezli z Prahy do Stockholmu. Nalezneme ho v tamní Královské knihovně. Vedle Kosmovy kroniky obsahuje řadu dalších děl.
- 10) Opis Kosmovy kroniky podle stejného rukopisu ze 16. století. Uložen v Národní knihovně ve Vídni.
- 11) C_{1a}- *Rukopis pražské kapituly*. Sepsán před rokem 1343 pro biskupa Jana IV. z Dražic. Je uložen v Knihovně Metropolitní kapituly v Praze.
- 12) C_{1b}- *Fürstenberský*. Vznikl v 15. století. Byl uložen ve frstenberské knihovně v Donaueschingenu, později byl přenesen do Württemberské zemské knihovny ve Stuttgartu.
- 13) C_{2a}- *Roudnický*. Pochází z 15. století. Uložen v lobkovické knihovně v Roudnici, nyní je v Lobkovické knihovně v Nelahozevsi. Nalezl jej Palacký v roce 1826.
- 14) C_{2b}- *Muzejní*. Byl sepsán v 15. století. Roku 1840 byl nalezen na děkanství v Českých Budějovicích. Nyní je uložen v knihovně Národního muzea v Praze
- 15) C₃- *Břevnovský*. Pochází z konce 16. století. Uchován v Národní knihovně v Praze.